
Effecten nieuw GLB op inkomens, kosten en administratieve lasten

Gevolgen van aanpassing directe betalingen en invoering vergroeningseisen

Harold van der Meulen, Bert Smit en Jakob Jager

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Effecten nieuw GLB op inkomens, kosten en administratieve lasten

Gevolgen van aanpassing directe betalingen en invoering vergroeningseisen

Harold van der Meulen, Bert Smit en Jakob Jager

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research in opdracht van en gefinancierd door het ministerie van Economische Zaken, in het kader van het Beleidsondersteunend onderzoeksthema 'Gemeenschappelijk Landbouw Beleid' (projectnummers BO-20-017-038 en BO-20-017-033)

Wageningen Economic Research
Wageningen, augustus 2017

RAPPORT
2017-080
ISBN 978-94-6343-665-6

Meulen, H.A.B. van der, A.B. Smit en J.H. Jager, 2017. *Effecten nieuw GLB op inkomens, kosten en administratieve lasten; Gevolgen van aanpassing directe betalingen en invoering vergroeningseisen*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2017-080. 44 blz.; 4 fig.; 13 tab.; 14 ref.

De invoering van het nieuwe GLB in 2014/2015 heeft gevolgen voor de directe betalingen die agrariërs ontvangen. Een deel van die betalingen, de vergroeningspremie, wordt alleen uitgekeerd als de agrariër zich aan de zogenoemde vergroeningsverplichtingen houdt die voor zijn bedrijf gelden. In dit rapport zijn de veranderingen in directe betalingen tussen 2014 en 2015 op de inkomens beschreven voor diverse bedrijfstypen als geheel en binnen die typen. Daarnaast zijn de kosten van vergroening ingeschat inclusief de administratieve lasten die met de vergroeningsverplichtingen samenhangen.

The introduction of the new CAP in 2014/2015 has consequences for the direct payments that farmers receive. A part of these payments, the greening premium, is only paid out when the farmer keeps the greening obligations for his farm. In this report, the changes in direct payments between 2014 and 2015 are described for different farm types as a whole and within those types. Besides, the costs of greening including the administrative burdens from the greening obligations are estimated.

Trefwoorden: GLB, inkomen land- en tuinbouw, directe betalingen, vergroening, administratieve lasten

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/421047> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2017 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl,
www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Wageningen Economic Research hanteert voor haar rapporten een Creative Commons Naamsvermelding 3.0 Nederland licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2017
De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2008 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2017-080 | Projectcode 2282200220, 2282200259 en 2282200332

Foto omslag: Wageningen University & Research

Inhoud

	Woord vooraf	5
	Samenvatting	6
	S.1 Grootste afname directe betalingen op vleeskalverbedrijven	6
	S.2 Totale directe betalingen dalen	7
	S.3 Ex-post analyse als 'vinger aan de pols'	8
	Summary	9
	S.1 Biggest decrease direct payments on veal farms	9
	S.2 Total direct payments decrease	10
	S.3 Ex-post analysis as 'a finger on the pulse'	11
1	Inleiding	12
	1.1 Aanleiding	12
	1.2 Onderzoeksvraag	12
	1.3 Aanpak	13
2	Inkomenseffecten in 2015	14
	2.1 Methodologische aanpak	14
	2.2 Resultaten	16
3	Kosten en administratieve lasten van vergroening in 2015	21
	3.1 Methodologische aanpak	21
	3.2 Resultaten	23
	3.2.1 Vergroeningsverplichting voor merendeel agrarische bedrijven	23
	3.2.2 Kosten van vergroening	27
	3.2.3 Administratieve lasten voor ondernemers	31
4	Conclusies	34
	Literatuur en websites	36
	Bijlage 1 Toelichting onderscheiden bedrijfstypen	37
	Bijlage 2 Verdeling betalingsrechten naar bedrijfstype in 2015	38
	Bijlage 3 RVO-Stroomschema gewasdiversificatie	39
	Bijlage 4 Toegestane soorten vang- en stikstofbindende gewassen in EA	40
	Bijlage 5 RVO-Stroomschema ecologisch aandachtsgebied (EA)	41
	Bijlage 6 Veranderingen in gewasarealen op selectie van bedrijven	42

Woord vooraf

Het nieuwe GLB, dat voor de Eerste Pijler op 1 januari 2015 is ingegaan, heeft in een aantal sectoren tot inkomensdaling geleid. De toeslagrechten hadden in die sectoren een hoge waarde, maar door de overgang van historische basis naar een flat rate werd al vóór de invoering voorspeld dat bepaalde sectoren bij gelijkblijvende structuur relatief sterk in inkomen achteruit zouden gaan. In de motie Ladders (2014) is door de Tweede Kamer gevraagd deze inkomensontwikkeling te monitoren voor het eerste jaar (2015) waarin agrarische ondernemers te maken kregen met de overgang van toeslagrechten naar betalingsrechten. Daarnaast is er in diezelfde motie ook gevraagd om de kosten en de administratieve lasten van bijkomende vergroening in beeld te brengen.

Vanuit de opdrachtgever is het onderzoek begeleid door Bert-Jan Ruissen (coördinator), Henk Riphagen, Jan van de Wijnboom en Dick Oele (RVO). Wageningen Economic Research bedankt de begeleidingsgroep voor de ondersteuning en samenwerking.

Prof.dr.ir. J.G.A.J. (Jack) van der Vorst
Algemeen Directeur Social Sciences Group (SSG)
Wageningen University & Research

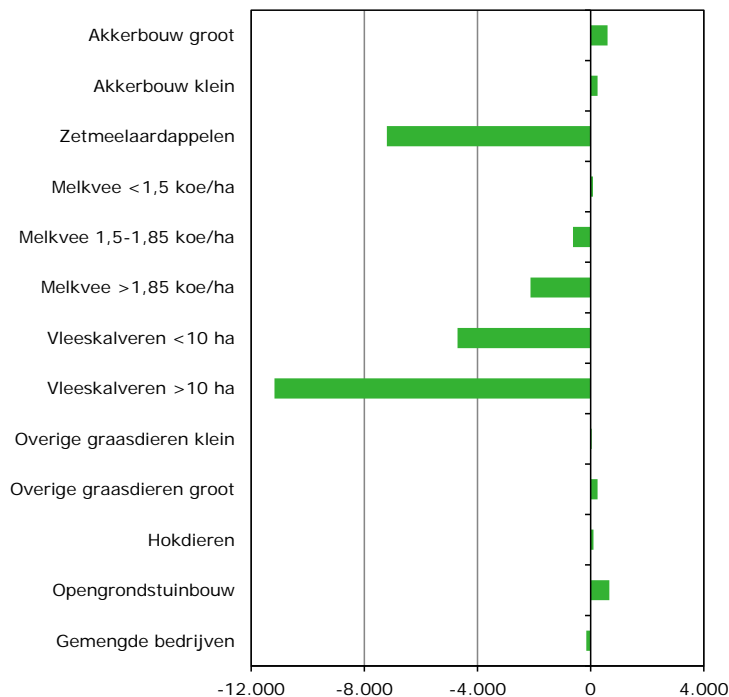
Samenvatting

S.1 Grootste afname directe betalingen op vleeskalverbedrijven

Veranderingen in directe betalingen verschillen per bedrijfstype

In 2015 ontvingen 65.000 agrarische bedrijven in Nederland in totaal bijna 713 miljoen euro aan directe betalingen vanuit de Eerste Pijler van het GLB. Het gemiddelde bedrag aan betalingsrechten bedroeg bijna 11.000 euro per land- en tuinbouwbedrijf. Dat was een lichte toename (+110 euro per bedrijf) in vergelijking met 2014 als gevolg van schaalvergroting en bedrijfsbeëindigingen. De grootste veranderingen in de toeslagen/betalingsrechten tussen 2014 en 2015 traden op in de vleeskalverhouderij, op de zetmeelaardappelbedrijven en in de intensieve melkveehouderij.

Vleeskalverbedrijven (met meer dan 10 ha grond) (560 bedrijven) gingen er gemiddeld 11.000 euro op achteruit, gevolgd door zetmeelaardappelbedrijven (800 bedrijven) met gemiddeld 7.000 euro. De teruggang bij intensieve melkveehouderijbedrijven (meer dan 1,85 koe/ha) (7.570 bedrijven) was met ongeveer 2.000 euro per bedrijf kleiner dan bij de vleeskalveren en zetmeelaardappelen (zie figuur S.1). De opengrondstuinbouw en akkerbouw (exclusief zetmeelaardappelbedrijven) ontvingen per saldo meer betalingsrechten. Dit komt doordat in 2015 ook bedrijven zonder historische referentie aanspraak konden maken op betalingsrechten (vooral in de tuinbouw) en omdat de betalingsrechten in de akkerbouw gemiddeld een lagere waarde hadden dan in 2014; in dat jaar komen alle bedrijven in Nederland uit op hetzelfde bedrag per ha, de flat rate, na een periode van gelijktrekken vanaf 2015. [Zie paragraaf 2.2.](#)

Figuur S.1 Verandering in bedrag aan toeslagen/betalingsrechten per bedrijf tussen 2014 en 2015 naar bedrijfstype (in euro)

Bron: RVO, bewerking Wageningen Economic Research.

Voor de totale land- en tuinbouw maakte het ontvangen bedrag aan betalingsrechten in 2015 28% uit van het gemiddelde inkomen uit bedrijf over de periode 2011-2015. In de extensieve vleeskalverhouderij (met meer dan 10 ha grond) was het aandeel betalingsrechten in het gemiddelde inkomen uit bedrijf in 2015 het hoogst (57%). De zetmeelaardappelteelt en de gemengde bedrijven volgden op de voet met respectievelijk 51 en 50%. [Zie paragraaf 2.2.](#)

Vergroening kostte in 2015 4 miljoen euro

De totale berekende kosten van vergroening voor 2015 komen uit op 4,0 miljoen euro (tabel S.2). Met name de Ecologische aandachtsgebieden (EA)-invulling met akkerranden heeft kosten voor boeren met zich meegebracht. De totale kosten bedroegen in 2015 naar schatting bijna 3.000 euro per deelnemend bedrijf of 2,65 miljoen euro voor de gehele sector. Het ploegverbod en gewasdiversificatie kostten respectievelijk 4,2 en 8,7 ton per jaar, waarbij de kosten per bedrijf bij diversificatie (een kleine 1.000 euro) naar schatting hoger waren dan van het ploegverbod (260 euro). In alle gevallen waren deze kosten gemiddeld lager dan de ontvangen vergroeningspremie. De administratieve lasten van de vergroening bij de landbouwers bedroegen in 2015 naar schatting 430.000 euro voor de sector als geheel. Van de totale regeldruk van de Gemeenschappelijke Data Inwinning (GDI) was in dat jaar 6% toe te schrijven aan vergroening. [Zie paragraaf 3.2.2.](#)

Tabel S.2 Jaarlijkse kosten van vergroeningsmaatregelen, gebaseerd op de situatie in 2015

Variabele	Vergroeningsmaatregel		
	Ploegverbod	Gewasdiversificatie	EA-verplichting ingevuld middels akkerranden
Aantal bedrijven	1.625	879	904
Areaal met verplichting (ha)	35.945	15.230	1.038
Kosten per ha met verplichting (euro)	117,50	57	2.558
Totale kosten (miljoen euro)	0,42	0,87	2,65
Totale kosten per bedrijf (euro)	260	995	2.937
Totale kosten per ha (euro/ha)	4	57	45

S.2 Totale directe betalingen dalen

Aandeel directe betalingen in totale omzet sterk verschillend per bedrijfstype

Het totaal uitbetaalde bedrag aan rechtstreekse betalingen bedroeg in 2015 712,8 miljoen euro. Dit is een daling van bijna 43 miljoen euro ten opzichte van 2014. Deze daling is in belangrijke mate veroorzaakt doordat er 37,1 mln. euro aan oorspronkelijk toegewezen budget niet is uitbetaald; dit wordt in latere jaren gecorrigeerd. [Zie paragraaf 2.1.](#)

Als de betalingsrechten worden uitgedrukt in een percentage van de bruto-opbrengsten dan maakten deze in 2015 ongeveer 13 à 15% uit op zetmeelaardappel-, kleine akkerbouw- en vleeskalverbedrijven. Op de intensieve veehouderij- en tuinbouwbedrijven is het aandeel in de opbrengsten verwaarloosbaar. Dit komt deels doordat ze weinig grond hebben en sommigen onder de drempel zitten van 500 euro voor betaling van de rechten of geen rechten hebben aangevraagd. [Zie paragraaf 2.2.](#)

Veranderingen binnen bedrijfstypen groot

Binnen bedrijfstypen bestaan grote verschillen in de historisch opgebouwde betalingsrechten. Daardoor pakt de verevening ook binnen typen verschillend uit. In de vleeskalverhouderij (met meer dan 10 ha grond) ging 45% van de bedrijven er tussen 2014 en 2015 qua ontvangen betalingsrechten meer dan 10.000 euro op achteruit; bij de zetmeelaardappelteelt en vleeskalverhouderij (met minder dan 10 ha grond) ligt dit percentage op circa 30%. [Zie paragraaf 2.2.](#)

In totaal ging 1 op de 3 bedrijven er tussen 2014 en 2015 qua ontvangen bedrag aan GLB-betalingen op vooruit. In dezelfde periode ging 44% erop achteruit. [Zie paragraaf 2.2.](#)

S.3 Ex-post analyse als ‘vinger aan de pols’

In deze studie is een ex-post analyse uitgevoerd van de effecten van de invoering van ‘het nieuwe GLB’ op de directe betalingen aan agrariërs in Nederland. In 2015 is Nederland overgegaan van toeslagrechten op basis van historische betalingen (het ‘historische model’) naar een nieuw systeem van betalingsrechten. Die betalingsrechten worden in de periode 2015-2019 gelijk getrokken voor alle bedrijven in Nederland. Omdat de toeslagrechten door hun historische basis verschillend waren per bedrijf en per bedrijfstype, heeft de invoering van betalingsrechten verschillende gevolgen voor verschillende bedrijfstypen en daarbinnen voor verschillende bedrijven. Het nieuwe GLB zou naar verwachting gaan leiden tot inkomensdaling in een aantal sectoren. In de motie Ladders (2014) is door de Tweede Kamer gevraagd deze inkomensontwikkeling te monitoren voor het eerste jaar (2015) waarin agrarische ondernemers te maken kregen met de overgang van toeslagrechten naar betalingsrechten. Daarnaast is er in diezelfde motie ook gevraagd om de kosten en de administratieve lasten van de bijkomende vergroeningsmaatregelen in beeld te brengen. [Zie paragraaf 1.1.](#)

De bedrijfstoelagen/betalingsrechten per bedrijf voor het jaar 2014 en 2015 volgens een databestand van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) vormen de basis van de analyses in dit rapport. Deze data zijn gekoppeld aan data uit de Landbouwtelling van het CBS en het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research. [Zie paragraaf 1.3.](#)

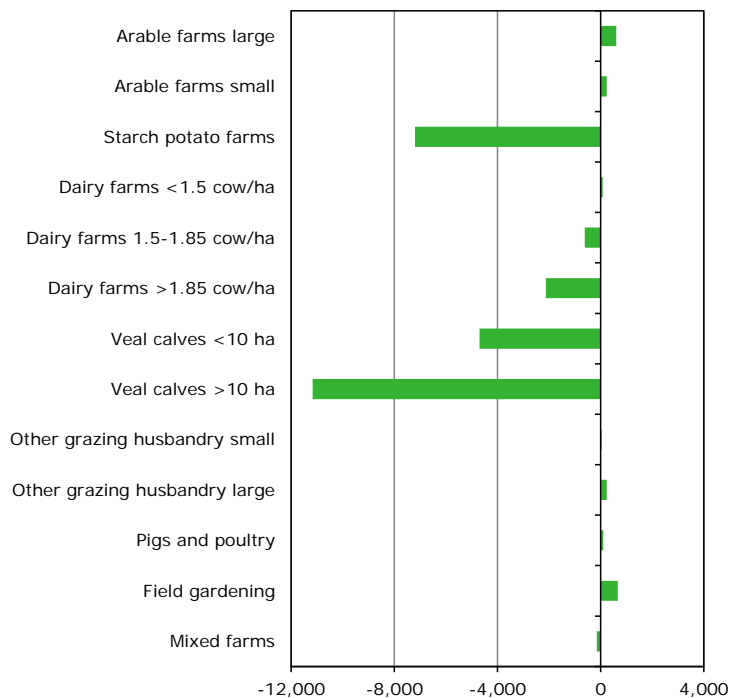
Summary

S.1 Biggest decrease direct payments on veal farms

Changes in direct payments differ per sector

In 2015, 65,000 farms in the Netherlands received direct payments from the first pillar of the CAP with a value of almost 713 million euros. The average payment counted almost 11,000 euros per farm. This was a light increase (+110 euros per farm) compared to 2014 due to farm enlargement and farm exits. The largest changes in payments/payment rights between 2014 and 2015 took place in the veal, starch potato and intensive dairy sectors.

Veal farms (with more than 10 ha land) (560 farms) lost on average 11,000 euros, followed by starch potato farms (800 farms) with an average loss of 7,000 euros. The decrease at intensive dairy farms (more than 1.85 cow/ha) (7,570 farms), being about 2,000 euros per farm, was smaller than at the veal farms and starch potato farms (See Figure S.1). Field gardening and arable farming received net more payment rights. This is caused by the fact that in 2015, farms without historic reference could apply for payment rights (mainly in field gardening) and because the payment rights in arable farming had on average a lower value than in 2019; in that year, all farms in the Netherlands will arrive at the same amount per ha, the flat rate, after a period of equalisation from 2015 onwards. [See section 2.2.](#)

Figure S.1 Changes in payments/payment rights per farm between 2014 and 2015 for different farm types (in euros)

Source: RVO, adapted by Wageningen Economic Research.

For the agricultural sector as a whole, the direct payments received in 2015 made up for 28% of the average farm income over the period 2011–2015. In the extensive veal sector (with more than 10 ha land), the share of the payment rights in the average farm income in 2015 was the highest (57%). The starch potato sector and the mixed farms closely followed the veal sector with 51 and 50%, respectively. [See section 2.2.](#)

In 2015, greening cost 4 million euros

The totally calculated costs of greening for 2015 amounted to 4.0 million euros (Table S.2). It were mainly the field margins as an application of the obligation for Environmental Focus Area (EFA) that led to costs for the farmers. The total costs in 2015 were estimated at almost 3,000 euros per participating farm or 2.65 million euros for the sector as a whole. The ploughing ban and the crop diversification cost 420,000 and 870,000 euros per year respectively. The estimated costs per farm were higher for diversification (almost 1,000 euros) than for the ploughing ban (260 euros). For all cases, these costs were on average lower than the greening premium received. The administrative burdens of the greenings measures for the farmers were estimated for 2015 at 430,000 euros for the sector as a whole. The greening measures amounted to about 6% of the total administrative burden related to the data collection by RVO (the Legal Authority in the Netherlands for making direct payments available). [See section 3.2.2.](#)

Table S.2 Annual costs of greening measures, based on the situation in 2015

Variable	Greening measure		
	Ploughing ban	Crop diversification	EFA-obligation filled-in with field margins
Number of farms	1,625	879	904
Area with obligation (ha)	35,945	15,230	1,038
Costs per ha with obligation (euros)	117.50	57	2,558
Total costs (million euros)	0.42	0.87	2.65
Total costs per farm (euros)	260	995	2,937
Total costs per ha (euros/ha)	4	57	45

S.2 Total direct payments decrease

Share of direct payments in total returns differs greatly per farm type

The total direct payments paid to farmers in the Netherlands in 2015 amounted to 712.8 million euros. This is a decrease of almost 43 million euros compared to 2014. This decrease was mainly due to a non-payment of 37.1 million euros from the originally attributed budget; this will be corrected after 2015. [See section 2.1.](#)

In 2015, the payment rights made up for about 13 to 15% of the gross returns on starch potato, small arable and veal farms. The share of these rights in the returns was very small on poultry, pig and horticultural farms. This is partly due to their small area of land, leaving them below a threshold of 500 euros for payment of rights. Not of all of them applied for those rights anyway. [See section 2.2.](#)

Changes within farm types big

There were big differences in historically based payments rights within farm types. As a consequence, the flattening works out very differently within types. In the veal sector (with more than 10 ha of land), between 2014 and 2015 45% of the farms lost more than 10,000 euros of payment rights received; in the starch potato and veal (with less than 10 ha of land) sectors, this percentage amounted to about 30%.

One out of three farms received in 2015 higher direct payments than in 2014. On the other hand, 44% received lower payments. [See section 2.2.](#)

S.3 Ex-post analysis as ‘a finger on the pulse’

In this study, an ex-post analysis was carried out about the effects of introduction of ‘the new CAP’ on the direct payments to farmers in the Netherlands. In 2015, the Netherlands switched from payment rights on the basis of historic payments (the ‘historic model’) to a new system of payment rights. These payment rights will be equalised for all farms in the Netherlands in the period 2015-2019. Due to the historic basis, the payment rights were different for different farm types and for different farms within those types. The new CAP was expected to lead to an income decrease in a number of sectors. In a resolution by MP Lodders (2014), a request was made to monitor the income development over the first year (2015) in which agricultural entrepreneurs were confronted with a switch in the payment right system. In the same resolution, it was requested to present the costs and administrative burdens of the greening measures in the new CAP. [See section 1.1.](#)

The direct payments per farm for the years 2014 and 2015 were derived from a dataset from RVO; they were the basis for the analyses in this report. These data were combined with data from the Agricultural Census from CBS (Statistics Netherlands) and the Farm Accountancy Data Network (FADN) from Wageningen Economic Research. [See section 1.3.](#)

---

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) van 2003 tot en met 2013 ging de EU over van een productieafhankelijke steun naar een bedrijfstoeslag. De zogenaamde toeslagrechten (ingevoerd per 1 januari 2006) werden gebaseerd op de betaalde subsidies in een referentieperiode (2000-2002), dus op historische betalingen. Per 2015 is Nederland van dit historisch model overgestapt naar een flat rate betaling per hectare. Hiermee zijn per 31 december 2014 de toeslagrechten vervallen en vervangen door een nieuw systeem van rechten, namelijk de betalingsrechten.¹ Deze betalingsrechten zijn in 2015 toegekend. Er is in Nederland een overgangperiode tot 1 januari 2019 afgesproken. De afbouw van het historische, bedrijfsspecifieke bedrag en de gelijktijdige opbouw naar een gelijk bedrag per hectare voor elke landbouwer verloopt dan geleidelijk.

De afgelopen jaren is in diverse studies voor verschillende scenario's in beeld gebracht wat de mogelijke effecten van het nieuwe GLB (2014-2019) voor de inkomsten in de landbouw zullen zijn en ook hoe de effecten kunnen uitpakken voor de verschillende bedrijfstypen (zie onder andere Terluin et al., 2014). Nu het eerste jaar van de overstap naar betalingsrechten achter ons ligt, heeft het ministerie van Economische Zaken (EZ) behoefte aan inzicht over het daadwerkelijke effect daarvan op de inkomsten van agrarische ondernemers. Welk deel van de inkomsten is afkomstig uit betalingsrechten en welke herverdeling van inkomsten tussen sectoren heeft er plaats gevonden (herverdelingsvraagstuk)?

Ook de Tweede Kamer (TK) heeft behoefte aan deze informatie. Tijdens het Algemeen Overleg van 17 april 2013 heeft staatssecretaris Dijksma toegezegd de Tweede Kamer halverwege de periode van het huidige Meerjarig Financieel Kader te zullen informeren over de inkomenseffecten van het GLB 2014-2020 (Kamerstuk 21501-32, nr. 879). Daarnaast ligt er een motie van het Tweede Kamerlid Lodders c.s. (28625 - nr 199, juli 2014) waarin wordt verzocht naast de kosten van vergroening en administratieve lasten, ook de invloed van het nieuwe GLB op het inkomen van ondernemers in kwetsbare sectoren in beeld te brengen.

1.2 Onderzoeksvraag

De centrale onderzoeksvraag vanuit het ministerie van EZ is tweeledig:

1. Met betrekking tot de inkomenseffecten: Hoe gevoelig is het inkomen voor verandering in de betalingsrechten? Deze vraag is beantwoord door:
  - het uitvoeren van een ex-post analyse voor 2015 (het eerste jaar van de uitbetaling van betalingsrechten) waardoor EZ en TK inzage krijgen in het deel van het inkomen per sector (i.c. verschillende bedrijfstypen) afkomstig uit betalingsrechten; aandacht voor de herverdeling van inkomsten uit betalingsrechten tussen de sectoren als gevolg van de uitkering betalingsrechten in 2015
  - een beschrijving van de toegepaste methode bij het uitvoeren van de ex-post analyse 2015. Dit geeft het ministerie van EZ de mogelijkheid om bijvoorbeeld na 3 of 4 betalingsmomenten op consistente wijze opnieuw inzage te krijgen in de effecten op de inkomens.
2. Met betrekking tot vergroening:
  - een inschatting maken voor 2015 (het eerste jaar dat de vergroeningseisen golden) van de kosten en administratieve lasten van vergroening voor ondernemers.

---

¹ Met betalingsrechten wordt het gehele bedrag aan directe betalingen bedoeld, bestaande uit de basisbetalingsregeling, vergroening, extra betaling jonge Landbouwers en premie Graasdieren. In 2015 bedroeg het totale budget hiervoor in Nederland 749,3 mln. euro (Ministerie van EZ, DGAN-ELVV / 16129732, 22 september 2016).

1.3 Aanpak

Voor inzage in de inkomenseffecten van het nieuwe GLB en in de kosten en administratieve lasten van vergroening in 2015 zijn data van met name RVO, CBS en Wageningen Economic Research verzameld, bewerkt, geanalyseerd en beschreven. De methodologische aanpak voor inzage in beide effecten (het inkomenseffect en het 'vergroeningseffect') is in de afzonderlijke hoofdstukken (2 en 3) beschreven.

In hoofdstuk 2 bespreken we de werkwijze en resultaten met betrekking tot de inkomenseffecten. De kosten en administratieve lasten die samenhangen met vergroening komen in hoofdstuk 3 aan bod. In hoofdstuk 4 volgen de conclusies. In de bijlage is een aantal aanvullende figuren en tabellen gegeven.

2 Inkomenseffecten in 2015

2.1 Methodologische aanpak

Voor het berekenen van en inzage geven in de inkomenseffecten voor de land- en tuinbouw hebben we de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- De bedrijfstoelagen/betalingsrechten per bedrijf voor het jaar 2014 en 2015 volgens een databestand van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) vormen de basis van de berekeningen van de inkomenseffecten per bedrijf. De RVO-data hebben betrekking op het totaal aan rechtstreekse GLB-betalingen bestaande uit het basisbetalingsbedrag, de vergroeningspremie, de extra betaling voor Jonge Landbouwers en de premie Graasdieren (zie ook tabel 2.1). Uit tabel 2.1 blijkt dat er 37,1 mln. euro aan oorspronkelijk toegewezen budget niet is uitbetaald. De redenen daarvoor zijn:
  - a. een verplichte Europese korting op het budget (8,7 mln. euro)
  - b. correctie van het aangevraagde bedrag doordat niet volledig is voldaan aan de voorwaarden (17,7 mln. euro)
  - c. verplichte kortingen die zijn opgelegd wegens niet voldoen aan de voorwaarden (5,4 mln. euro) en
  - d. een nationale plafondkorting (5,3 mln. euro) (Ministerie van EZ, DGAN-ELVV / 16129732, 22 september 2016).

In 2014 bedroeg het budget voor de directe betalingen circa 790 mln. euro. In dat jaar is circa 13 mln. euro niet uitbetaald.

Tabel 2.1 Overzicht EU-budgetten voor de eerste Pijler in Nederland en de mate van uitbetaling daarvan in 2015 (in miljoen euro en %)

Type rechtstreekse betaling GLB	EU-budget	Uitbetaald (15-07-2016)	%
Basisbetalingsregeling	506,0	490,2	96,9
Vergroening	224,8	210,0	93,4
Extra betaling Jonge Landbouwers	15,0	10,8	71,9
Premie Graasdieren	3,50	1,27	36,4
Totaal	749,30	712,23	95,1

Bron: Ministerie van Economische Zaken (DGAN-ELVV / 16129732, 22 september 2016), bewerking Wageningen Economic Research.

- De RVO-data op bedrijfsniveau zijn gekoppeld met data uit de Landbouwtelling. Daarbij is er rekening mee gehouden dat bedrijven die mogelijk nu nog geen toeslag/betalingsrechten hebben (waar RVO nu nog geen betalingen aan verricht), in de toekomst wel recht op hectaretoelagen kunnen krijgen.
- Aan de data in de Landbouwtelling is het berekende inkomen uit bedrijf toegevoegd via koppeling met een extrapolatie van data uit het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research. Zie voor de gevolgde werkwijze de navolgende alineakopjes 'Normalisatie inkomens' en 'Toepassing normalisatie op bedrijven in de Landbouwtelling'.
- De effecten zijn berekend per bedrijfstype, waarbij de volgende acht bedrijfstypen zijn onderscheiden:
  - akkerbouw (exclusief zetmeelaardappelen)
  - zetmeelaardappelen
  - melkveehouderij
  - vleeskalvesector
  - overige graasdieren
  - hokdieren
  - tuinbouw en

-
- gemengde bedrijven.
Hokdieren hebben betrekking op alle intensieve veehouderijtypen exclusief vleeskalveren (varkens en pluimvee SO hoofdtype 5). Gemengde bedrijven zijn bedrijven met alle combinaties van gewassen en vee (SO hoofdtypes 6, 7 en 8). Zie ook bijlage 1 voor een toelichting.
  - Voor een aantal bedrijfstypen is een verdere onderverdeling gemaakt. Het gaat daarbij om:
    - Melkveehouderijbedrijven met a) minder dan 1,5 melkkoe per ha, b) tussen 1,5 en 1,85 melkkoe per ha, en c) meer dan 1,85 melkkoeien per ha;
    - Vleeskalverbedrijven: bedrijven met een bedrijfsomvang: a) kleiner dan 10 ha, en b) groter dan 10 ha;
    - Overige graasdierbedrijven: bedrijven met een standaardopbrengst (SO) a) tussen 3.000 en 25.000 euro, en b) groter dan 25.000 euro;
    - Akkerbouw: bedrijven met een SO: a) tussen 3.000 en 25.000 euro, en b) groter dan 25.000 euro).

Het totaal aantal onderscheiden bedrijfstypes komt daarmee uit op 13.

De drempels voor de indeling van de melkvee- en vleeskalverbedrijven hebben te maken met de intensiteit van de productie per ha; de drempels voor de overige graasdierbedrijven en akkerbouwbedrijven zijn afgeleid van de drempels voor de bedrijfsgrootte die worden gebruikt in de Landbouwtelling en het Informatienet: een bedrijf moet minstens een SO hebben van 3.000 euro om in de Landbouwtelling te worden meegenomen en een SO van minstens 25.000 euro om mee te doen in het Informatienet. Bovenstaande indeling in 13 bedrijfstypen sluit aan bij eerder uitgevoerd onderzoek van Terluin et al. (2014), getiteld *Convergentie toeslagen eerste pijler GLB in Nederland, 2014-2019*.

Normalisatie van inkomens

Het inkomen uit bedrijf is uitgerekend per bedrijfstype en gemiddeld over de periode 2011-2015.² Hierbij zijn de resultaten op basis van het Informatienet van 2015 meegenomen. Resultaten uit het Bedrijveninformatienet van 2016 zijn bij afronding van dit rapport nog niet beschikbaar. Als deze studie later, op verzoek van de Tweede Kamer, zou worden herhaald, is het raadzaam om altijd het gemiddelde te nemen van de laatste 5 beschikbare jaren, het zogenaamde 'voortschrijdend gemiddelde'. In de toekomst zal men er dan bij de uit te voeren analyses wel bedacht op moeten zijn dat een verandering in betalingsrechten als aandeel in het inkomen zowel kan zijn beïnvloed door verandering in de betalingsrechten, als door verandering in het gemiddelde inkomen (teller respectievelijk noemer van deze indicator).

Toepassing van normalisatie op de bedrijven in de Landbouwtelling

Het inkomen uit bedrijf zoals weergegeven in Bedrijveninformatienet is uitgedrukt per 1.000 euro SO voor alle gespecialiseerde bedrijfstypen zoals hiervoor benoemd. Deze verhouding is vervolgens toegepast op alle bedrijven in de Landbouwtelling, omdat daarvan de SO-waardes bekend zijn (op basis van de SO-rubriek die dat type bepaalt). De inkomensfactor kan alleen zuiver worden berekend voor de bedrijven boven de grens van het Bedrijveninformatienet (>25.000 euro SO). Om ook de kleine bedrijven mee te kunnen nemen is voor bedrijven uit de Landbouwtelling onder deze grens dezelfde verhouding aangenomen. Omdat ze vrij klein zijn, resulteert dit in een licht positief gemiddeld inkomen uit bedrijf voor de twee onderscheiden groepen kleine bedrijven in de rapportage (akkerbouw en overige graasdieren.) Het Bedrijveninformatienet heeft alleen data over de inkomens van de vleeskalverbedrijven 'witvlees op contract'. Deze inkomens zijn ook toegepast op de andere vleeskalverbedrijven in de Landbouwtelling. Bijna tweederde deel van het aantal vleeskalveren wordt op contractbasis gehouden.

De geldopbrengsten zijn op dezelfde wijze genormaliseerd als de inkomens. De bruto-opbrengsten zijn alle opbrengsten inclusief verbreding (zoals natuurbeheer, werk voor derden en elektriciteitsverkoop) en subsidies en bedrijfstoelagen.

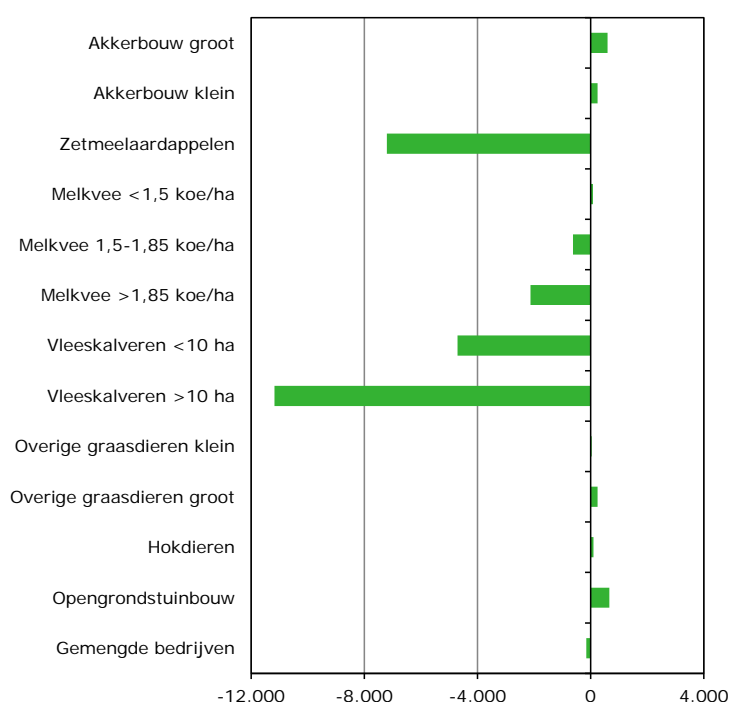
---

² Op Agrimatie.nl is de inkomensontwikkeling per afzonderlijk jaar beschikbaar voor de verschillende land- en tuinbouwsectoren.

2.2 Resultaten

In de genoemde ex ante studie van Wageningen Economic Research (Terluin et al., 2014) is al voorspeld bij welke bedrijfstypen de grootste (absolute) veranderingen in de toeslagen zich tussen 2014 en 2019 zullen voordoen. Dat was het geval voor de bedrijfstypen vleeskalverhouderij, zetmeelaardappelen en de intensieve melkveehouderij, die met een berekende teruggang van ontvangen toeslagen tussen 2014 en 2019 van gemiddeld respectievelijk 37.000, 20.000 en 8.000 euro zouden worden geconfronteerd.

In de voorliggende ex-post analyse van de ontwikkeling in de toeslagen/betalingsrechten tussen 2014 en 2015 komen bij deze bedrijfstypen inderdaad de grootste veranderingen voor (figuur 2.1).³ Vleeskalverbedrijven (met meer dan 10 ha grond; aantal van 560) gaan er gemiddeld 11.000 euro op achteruit, gevolgd door zetmeelaardappelbedrijven (aantal van 800) met gemiddeld 7.000 euro. De absolute teruggang bij intensieve-melkveebedrijven (aantal van 7.570) is met ongeveer 2.000 euro kleiner dan bij de andere twee 'kwetsbare sectoren: vleeskalveren en zetmeelaardappelen'.

Figuur 2.1 Verandering toeslagen/betalingsrechten per bedrijf tussen 2014 en 2015 naar bedrijfstype (euro)

Bron: RVO, bewerking Wageningen Economic Research.

Hieronder zijn in een aantal tabellen de resultaten weergegeven die ingaan op de verandering tussen 2014 en 2015 met betrekking tot het herverdelingsvraagstuk tussen sectoren, omvang toeslag-/betalingsrechten, aandeel van betalingsrechten in inkomen uit bedrijf en omzet. De resultaten worden onder elke tabel kort toegelicht.

³ De bedragen in dit rapport hebben betrekking op de verandering in één jaar, terwijl de bedragen in het rapport van Terluin et al. (2014) berekend zijn over een periode van vijf jaar. Als de veranderingen per jaar tussen 2014 en 2019 ongeveer gelijk zouden zijn, komen de ex-post berekeningen per bedrijf hoger uit dan de ex-ante berekeningen gedeeld door 5. Schaalvergroting kan hiervoor een gedeeltelijke verklaring zijn. Doordat de bedrijven sinds 2014 gemiddeld in omvang zijn gegroeid, zijn de betalingsrechten per bedrijf ook toegenomen en is het effect van het nieuwe GLB per bedrijf ook groter dan eerder voorspeld.

Tabel 2.2 Ontwikkeling directe betalingen GLB totaal, aantal bedrijven en oppervlakte cultuurgrond in 2014 en 2015

Bedrijfstype	Aantal bedrijven		Gem. areaal cultuurgrond (ha)		Totaal ontvangen toeslag-/betalingsrechten (mln. euro)			
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	Verandering (euro)	Verandering (%)
Akkerbouw groot	6.700	6.660	54,8	55,5	115,8	119,1	3,3	2,8
Akkerbouw klein	4.450	4.940	8,2	7,9	9,1	11,3	2,2	24,2
Zetmeelaardappelen	790	800	75,5	74,2	40,4	35,1	-5,2	-12,9
Melkvee <1,5 koe/ha	4.210	4.020	52,8	54,5	75,7	72,6	-3,1	-4,1
Melkvee 1,5-1,85 koe/ha	5.010	5.090	52,2	54,2	113,2	111,8	-1,3	-1,1
Melkvee >1,85 koe/ha	7.570	7.570	45,8	46,9	190,7	174,6	-16,1	-8,4
Vleeskalf <10 ha	660	680	3,6	3,8	19,1	16,5	-2,6	-13,6
Vleeskalf >10 ha	640	560	29	29,3	31,2	21,1	-10,2	-32,7
Overige graasdieren klein	11.260	10.100	4,9	5,1	9,5	8,9	-0,6	-6,3
Overige graasdieren groot	5.840	5.610	28,3	28,9	44,4	44,0	-0,4	-0,9
Hokdieren	5.200	5.110	12,6	12,8	21,0	21,2	0,1	0,5
Tuinbouw	10.040	9.700	10,2	11	14,2	20,1	5,9	41,5
Gemengd	3.120	3.080	40,6	41,8	48,7	47,6	-1,1	-2,3
Bedrijven met type onbekend a)	4.130	1.120			22,9	9,2	-13,7	-59,8
Totaal	69.640	65.040	26,3	28,4	755,6	712,8	-42,8	-5,7
Melkvee totaal	16.810	16.700	49,4	50,9	379,6	359,1	-20,5	-5,4
Akkerbouw totaal	11.150	11.600	36,2	35,2	124,9	130,4	5,5	4,4
Vleeskalf totaal	1.300	1.240	16,1	15,2	50,3	37,5	-12,8	-25,4
Ov. graasdier totaal	17.100	15.700	12,9	13,6	53,9	52,9	-1,0	-1,9

a) Dit zijn bedrijven die volgens RVO een betaling hebben ontvangen maar niet via het Bedrijfs Registratie Systeem (BRS) aan de Landbouwtelling van 2014 of 2015 zijn te koppelen. Hierdoor is het bedrijfstype niet bekend, waardoor we ook niet kunnen inschatten wat voor soort bedrijven dit zijn.

Bron: RVO, CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

In tabel 2.2 valt het volgende op:

- Het totaal uitbetaalde bedrag aan rechtstreekse betalingen bedroeg in 2015 712,8 miljoen euro bij een beschikbaar budget van circa 750 mln. euro (zie ook paragraaf 2.1). Dit is een daling van bijna 43 miljoen euro (6%) ten opzichte van het uitgekeerde bedrag in 2014 aan toeslagrechten. In 2014 bedroeg het beschikbare budget nog circa 790 miljoen euro.
- Van de onderscheiden groepen naar bedrijfstype, intensiteit en omvang ontving de intensieve melkveehouderij de meeste betalingsrechten (bijna 175 mln. in 2015); de grotere akkerbouwbedrijven en de beide groepen bedrijven met minder intensieve melkveehouderij. volgen op enige afstand met 119, 112 en 73 mln. euro (zie ook figuur B2.1 in de bijlage 2);
- Van de totale afname van de toeslagen/betalingsrechten tussen 2014 en 2015 van bijna 43 miljoen euro namen de vleeskalverhouderij (-25%) en de zetmeelaardappelbedrijven (-13%) een relatief groot deel in. Voor de melkveehouderij als geheel was de afname ruim 5% en voor de overige graasdiersector een kleine 2%.
- De tuinbouw en akkerbouw ontvingen per saldo meer betalingsrechten. De reden hiervan was dat in 2015 ook bedrijven zonder historische referentie aanspraak konden maken op betalingsrechten (voornamelijk tuinbouwbedrijven) en gemiddeld op akkerbouwbedrijven de toeslagrechten lager waren dan de flat rate waarop voor 2019 wordt aangekoerst.

Tabel 2.3A Ontwikkeling van gemiddeld ontvangen toeslagen/betalingsrechten per bedrijf in relatie tot het gemiddeld inkomen uit bedrijf over de jaren 2011-2015 per bedrijfstype a)

Bedrijfstype	Toeslagen/Betalingsrechten (euro)				Gem. inkomen uit bedrijf '11-'15 (euro)	Bet. recht in % van inkomen '11-'15 b)
	2014	2015	Verandering 2015 t.o.v. 2014			
			absoluut	(%)		
Akkerbouw groot	17.290	17.890	600	3,5	67.530	26
Akkerbouw klein	2.040	2.280	240	11,8	3.240	>>
Zetmeelaardappelen	51.120	43.920	-7.200	-14,1	86.120	51
Melkvee <1,5 koe/ha	17.990	18.070	80	0,4	43.470	42
Melkvee 1,5-1,85 koe/ha	22.590	21.970	-620	-2,7	56.750	39
Melkvee >1,85 koe/ha	25.190	23.060	-2.130	-8,5	49.460	47
Vleeskalf <10 ha	28.910	24.210	-4.700	-16,3	51.690	47
Vleeskalf >10 ha	48.810	37.640	-11.170	-22,9	66.020	57
Overige graasdieren klein	840	880	40	4,8	90	>>
Overige graasdieren groot	7.600	7.840	240	3,2	11.260	>>
Hokdieren	4.040	4.140	100	2,5	24.680	17
Tuinbouw	1.410	2.070	660	46,8	94.020	2
Gemengd	15.620	15.470	-150	-1,0	31.250	50
Bedrijven met type onbekend c)	5.550	8.210	2.660	47,9		
Totaal	10.850	10.960	110	1,0	39.590	28
Melkvee totaal	22.580	21.500	-1.080	-4,8	50.120	43
Akkerbouw totaal	11.200	11.240	40	0,4	41.000	27
Vleeskalf totaal	38.680	30.230	-8.450	-21,8	58.420	52
Ov. graasdier totaal	3.150	3.370	220	7,0	3.980	>>

a) Het aantal bedrijven per bedrijfstype is vermeld in tabel 2.2:

b) >> betekent: hoog percentage door laag inkomen uit bedrijf;

c) Dit zijn bedrijven die volgens RVO een betaling hebben ontvangen maar niet via het Bedrijfs Registratie Systeem (BRS) aan de Landbouwtelling van 2014 of 2015 zijn te koppelen. Hierdoor is het bedrijfstype niet bekend waardoor we ook niet kunnen inschatten wat voor soort bedrijven dit zijn.

Bron: RVO, CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

In tabel 2.3A valt het volgende op:

- Voor alle land- en tuinbouwbedrijven samen bedroeg het gemiddelde bedrag aan betalingsrechten in 2015 bijna 11.000 euro. Dat is een lichte toename (+ 110 euro) in vergelijking met 2014. Ondanks de afbouw van het totale bedrag aan betaalde toeslagen/betalingsrechten (zie tabel 2.2) nam het bedrag per bedrijf licht toe door schaalvergroting en stoppende bedrijven (het aantal bedrijven nam tussen 2015 en 2014 af van 69.640 naar 65.040 (tabel 2.2)).
- Voor de totale land- en tuinbouw maakte het ontvangen bedrag aan betalingsrechten in 2015 28% uit van het gemiddelde inkomen uit bedrijf in de periode 2011-2015.
- Dit gemiddelde inkomen was ondanks het meerjarig karakter (2011-2015) voor de zetmeelaardappelbedrijven in vergelijking met andere bedrijfstypen vrij hoog. Voor de bedrijfstypen die in het kader van de GLB minder van belang zijn, zoals de glastuinbouw en de bloembollen, was het gemiddelde inkomen ook zeer hoog. Voor enkele intensieve veehouderijbedrijfstypen waren de gemiddelde inkomens over 2011-2015 lager in vergelijking met bijvoorbeeld 2005-2010 (fokvarkens, gesloten bedrijven en leghennen). Desondanks maakten de directe betalingen op zetmeelaardappelbedrijven 51% van hun gemiddelde inkomen uit en op hokbedrijven slechts 17%.
- In de extensieve vleeskalverhouderij (met meer dan 10 ha grond) was het aandeel betalingsrechten in 2015 in het gemiddelde inkomen uit bedrijf het hoogst (57%). De zetmeelaardappelteelt en de gemengde bedrijven volgden op de voet met respectievelijk 51% en 50%.
- In de kleinere akkerbouwsector en in de graasdierhouderij was het gemiddelde inkomen uit bedrijf laag. De toeslagen maakten een groot aandeel van dit inkomen uit, omdat deze bedrijven vaak weinig opbrengsten genereren door het hobbymatige karakter. In de tabel is het aandeel van de betalingsrechten om die reden dan ook niet weergegeven.

Tabel 2.3B Ontwikkeling van gemiddeld ontvangen toeslagen/betalingsrechten per bedrijf in relatie tot de omzet over de jaren 2011-2015 per bedrijfstype

Bedrijfstype	Toeslagen/Betalingsrechten (euro)				Gem. omzet '11-'15 (1.000 euro)	Bet. Recht 2015 in % van omzet '11-'15
	2014	2015	Verandering 2015 t.o.v. 2014			
			absoluut	(%)		
Akkerbouw groot	17.290	17.890	600	3,5	313	5,7
Akkerbouw klein	2.040	2.280	240	11,8	17	13,3
Zetmeelaardappelen	51.120	43.920	-7.200	-14,1	308	14,3
Melkvee <1,5 koe/ha	17.990	18.070	80	0,4	288	6,3
Melkvee 1,5-1,85 koe/ha	22.590	21.970	-620	-2,7	374	5,9
Melkvee >1,85 koe/ha	25.190	23.060	-2.130	-8,5	449	5,1
Vleeskalf <10 ha	28.910	24.210	-4.700	-16,3	175	13,8
Vleeskalf >10 ha	48.810	37.640	-11.170	-22,9	252	14,9
Overige graasdieren klein	840	880	40	4,8	16	5,5
Overige graasdieren groot	7.600	7.840	240	3,2	118	6,6
Hokdieren	4.040	4.140	100	2,5	844	0,5
Tuinbouw	1.410	2.070	660	46,8	872	0,2
Gemengd	15.620	15.470	-150	-1,0	353	4,4
Bedrijven met type onbekend a)	5.550	8.210	2.660	47,9		
Totaal	10.850	10.960	110	1,0	357	3,1
Melkvee totaal	22.580	21.500	-1.080	-4,8	386	5,6
Akkerbouw totaal	11.200	11.240	40	0,4	191	5,9
Vleeskalf totaal	38.680	30.230	-8.450	-21,8	211	14,3
Ov. graasdier totaal	3.150	3.370	220	7,0	52	6,5

a) Dit zijn bedrijven die volgens RVO een betaling hebben ontvangen maar niet via het Bedrijfs Registratie Systeem (BRS) aan de Landbouwtelling van 2014 of 2015 zijn te koppelen. Hierdoor is het bedrijfstype niet bekend waardoor we ook niet kunnen inschatten wat voor soort bedrijven dit zijn.

Bron RVO, CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

In tabel 2.3B valt het volgende op:

- Als de betalingsrechten wordt uitgedrukt in een percentage van de bruto opbrengsten (omzet), dan was het aandeel in 2015 gemiddeld over alle bedrijven 3%.
- Dit aandeel was relatief hoog op het type zetmeelaardappel-, kleine akkerbouw- en vleeskalverbedrijven met ongeveer 13 à 15% en zou nog hoger zijn als de betalingsrechten niet in de opbrengsten waren meegenomen. Op de intensieve veehouderij- en tuinbouwbedrijven was het aandeel in de opbrengsten verwaarloosbaar (minder dan 1%). Dit komt enerzijds door het gemiddeld beperkte bedrag aan ontvangen betalingsrechten doordat ze over het algemeen lage historische toeslagrechten hebben.⁴ Anderzijds lag de gemiddelde omzet voor deze bedrijfstypen boven de 800.000 euro en daarmee op een voor de land- en tuinbouw hoog niveau.

⁴ Een deel van de bedrijven uit deze sectoren ontving zelfs minder dan het drempelbedrag van 500 euro.

Tabel 2.4 Verdeling van de bedrijven (in %) naar grootte van het inkomenseffect (in euro's) als gevolg van de verschuiving van de GLB-betalingen tussen 2014 en 2015, per bedrijfstype a)

Bedrijfstype	Inkomenseffect (* 1.000 euro):							Totaal
	>-10	-10-5	-5-<0	0	>0-5	5-10	>10	
Akkerbouw groot	3	5	40	2	41	5	3	100
Akkerbouw klein	0	1	38	20	40	1	0	100
Zetmeelaardappelen	28	21	45	1	4	1	0	100
Melkvee <1,5 koe/ha	3	3	48	2	39	3	2	100
Melkvee 1,5-1,85 koe/ha	3	5	69	0	20	1	1	100
Melkvee >1,85 koe/ha	4	11	70	1	12	1	1	100
Vleeskalf <10 ha	30	24	32	8	6	0	0	100
Vleeskalf >10 ha	45	22	23	1	7	1	1	100
Overige graasdieren klein	0	0	25	50	24	0	0	100
Overige graasdieren groot	2	4	31	10	51	2	1	100
Hokdieren	1	2	21	39	36	1	1	100
Tuinbouw	0	1	6	63	26	2	2	100
Gemengd	5	6	39	7	39	3	2	100
Totaal	3	4	37	23	30	2	1	100
Melkvee totaal	4	7	64	1	21	2	1	100
Akkerbouw totaal	2	3	39	9	41	3	2	100
Vleeskalf totaal	38	23	28	5	6	0	0	100
Ov. graasdier totaal	1	2	27	35	34	1	0	100

a) De populatie waarop deze tabel betrekking heeft, is de groep bedrijven (55.700 bedrijven) waarvan voor zowel 2014 als 2015 de gegevens beschikbaar zijn, waardoor hun inkomensontwikkeling gevolgd kon worden.

Bron: RVO, CBS-Landbouw telling, bewerking Wageningen Economic Research.

In tabel 2.4 valt het volgende op:

- In totaal ging 1 op de 3 bedrijven er tussen 2014 en 2015 qua ontvangen bedrag aan GLB betalingen op vooruit; 44% ging er in dezelfde periode op achteruit, maar voor het merendeel (37%) was dit maximaal 5.000 euro.⁵
- De verdeling van de effecten binnen bedrijfstypen pakte in 2015 verschillend uit voor de verschillende typen. Dat is deels een gevolg van de grote verschillen in de historisch opgebouwde toeslagrechten in de verschillende sectoren/typen.
- In de vleeskalverhouderij (bedrijven met meer dan 10 ha) ging 45% van de bedrijven er tussen 2014 en 2015 meer dan 10.000 euro op achteruit; bij de zetmeelaardappelteelt en vleeskalverhouderij (bedrijven met minder dan 10 ha) lag dit percentage op circa 30%.⁶
- In de totale melkveehouderij ging bijna twee derde er maximaal 5.000 euro op achteruit; op de overige graasdierbedrijven was dat ruim een kwart.

⁵ Het resterende kwart van de bedrijven (23%) ontving in beide jaren geen directe betalingen (kolom '0'). Deze bedrijven bevinden zich voor een belangrijk deel in de tuinbouw, intensieve veehouderij en overige kleine graasdierbedrijven en kleine akkerbouwbedrijven. In deze groep kunnen ook bedrijven zitten die geen rechten aanvragen, terwijl ze daar mogelijk wel aanspraak op zouden kunnen maken vanaf 2015.

⁶ Bij de vleeskalveren is geen aandacht besteed aan eventuele aanpassingen in de contracten bij de bedrijven die op contract kalveren houden.

---

3 Kosten en administratieve lasten van vergroening in 2015

In het vorige hoofdstuk lag de nadruk op de verschillende bedrijfstypen en de veranderingen in betalingen die daar plaats hebben gevonden. In hoofdstuk 3 staan de verschillende vergroeningsmaatregelen centraal. Die zijn vooral toegepast op bedrijven met grasland, voeder- en akkerbouwgewassen. De relevante bedrijfstypen zijn in dit hoofdstuk dus vooral de akkerbouw, de opengrondstuinbouw en de grondgebonden veehouderij. De resultaten worden evenwel vooral op maatregelniveau gepresenteerd.

3.1 Methodologische aanpak

Wat is vergroening en wat kost het?

Onder vergroening worden de volgende wettelijke maatregelen verstaan:

1. Handhaving van het areaal blijvend grasland,⁷ inclusief het zogenoemde ploegverbod van grasland in Natura 2000-gebieden
2. Gewasdiversificatie⁸
3. Ecologische aandachtsgebieden (EA).⁹

Deze maatregelen zijn bedoeld om de biodiversiteit op landbouwgrond te beschermen.¹⁰ Een deel van de betalingsrechten die een agrariër per ha ontvangt, de vergroeningspremie, wordt alleen aan hem uitgekeerd als hij aan de voorwaarden, bovengenoemde vergroeningsverplichtingen, voldoet. Biologische bedrijven zijn uitgezonderd van de genoemde vergroeningsmaatregelen; deze bedrijven zijn 'Green by Definition'. Dat is ons eerste uitgangspunt bij de schattingen.

Bij de schattingen zijn verder de volgende uitgangspunten en aannames in acht genomen:

1. Vooralsnog zijn er geen signalen die erop wijzen dat het aandeel blijvend grasland zal dalen ten opzichte van het referentieaandeel, met name door de Derogatie-eis van minimaal 80% grasland op Derogatiebedrijven.¹¹ Daarmee laten we deze maatregel in deze studie grotendeels buiten beschouwing. De instandhouding van het blijvend grasland levert ook geen problemen op met graslandvernieuwing: die kan gewoon toegepast worden, zolang er op gescheurd grasland weer gras ingezaaid wordt. Er hoeven hiervoor dus geen kosten (opbrengstdervingen) in rekening worden gebracht. Een uitzondering op dit uitgangspunt heeft te maken met het ploegverbod, dat geldt voor blijvend grasland in Natura 2000-gebieden. Daar is graslandvernieuwing in combinatie met grondbewerking niet toegestaan. Daarvoor zijn in dit rapport wel kosten (opbrengstdervingen) in kaart gebracht;

---

⁷ Een perceel grasland wordt als blijvend grasland gezien als deze ten minste 5 jaar niet in de vruchtwisseling van het bedrijf is opgenomen (citaat op de [website](#) van RVO).

⁸ In 2015 waren 14.000 relaties gewasdiversificatie-plichtig (RVO, zie ook tabel 3.1).

⁹ In 2015 hadden 11.400 bedrijven een EA-verplichting (RVO, zie ook tabel 3.1).

¹⁰ Zie <http://toekomstgbl.nl/over-het-glb/hervorming>.

¹¹ Dit kan in de toekomst veranderen, gezien de onzekerheid over het handhaven van de Derogatie. Bovendien kan gras voor derogatie ook 'tijdelijk grasland' zijn, dus ook bij handhaving van de Derogatie is er geen 'garantie' dat het areaal blijvend grasland op peil blijft.

-
2. Gewasdiversificatie houdt in dat:
    - a. bedrijven met meer dan 30 ha bouwland minimaal drie verschillende gewassen¹² moeten telen;
    - b. bedrijven met minder dan 30 ha bouwland moeten minimaal twee verschillende gewassen telen;
    - c. bedrijven met minder dan 10 ha bouwland hebben geen eis voor gewasdiversificatie.Op deze verplichtingen geldt een aantal vrijstellingen, die weergegeven zijn in het RVO-Stroomschema 'Gewasdiversificatie', bijlage 3.¹³
  3. Een ecologisch aandachtsgebied is een stuk bouwland of gebied aangrenzend aan bouwland dat zo wordt ingericht dat het een extra bijdrage levert aan de biodiversiteit, milieu- of klimaatkwaliteit. In Nederland zijn hiervoor drie opties geselecteerd, te weten:
    - a. een algemene lijst van EA-maatregelen;
    - b. een duurzaamheidscertificaat;
    - c. collectieve invulling.Er moet een keuze gemaakt worden voor één van deze pakketten, maar deze keuze mag wel jaarlijks wijzigen. De verschillende maatregelen die binnen de pakketten vallen hebben een wegingsfactor, afhankelijk van het (verwachte) effect dat ze hebben op de gestelde doelen (zie de soortenlijst in bijlage 4). Deze verplichting geldt alleen voor bedrijven met minimaal 15 ha bouwland (maar hier zijn vrijstellingen op¹⁴; zie ook RVO-Stroomschema ecologisch aandachtsgebied (EA), bijlage 5).
  4. De vergroening is per 1 januari 2015 ingegaan. Veranderingen in arealen van diverse EA-toepassingen¹⁵ ten opzichte van 2014 zijn in onze benadering toe te wijzen aan de vergroeningsverplichting.

Kosten van vergroening

Voor de berekening van de kosten van vergroening zijn data verzameld en bewerkt. De dataverzameling en -bewerking bestond uit verschillende stappen:

1. RVO heeft data¹⁶ geleverd over de bedrijven die in 2015 een aanvraag voor betaling van bedrijfstoelagen hebben gedaan, onder andere welke bedrijven een diversificatie- en/of EA-verplichting hadden. Met gebruikmaking van hun databestand en van data uit de Landbouwtelling van 2014 en 2015 hebben wij uitgezocht:
  - a. welk deel van de bedrijven en arealen in met name de akkerbouw en de melkveehouderij te maken hadden met één of meerdere vergroeningsverplichtingen;
  - b. hoe groot de arealen van de verschillende EA-maatregelen waren. Oorspronkelijk was het ook de bedoeling in kaart te brengen in welke mate die arealen in 2015 zijn toegenomen ten opzichte van 2014 (zie voetnoot 14), maar de Landbouwtelling gaf hierover te weinig informatie;
  - c. Welke bouwplanveranderingen zijn opgetreden op bedrijven met een verplichting ten opzichte van 2014 over welke arealen.

---

¹² Niet alle gewassen tellen als één gewas mee voor de gewasdiversificatie. Als twee gewassen sterk op elkaar lijken, dan tellen die mee als één in plaats van twee gewassen. Dat geldt bijvoorbeeld voor zaai- en zilveruien. In de tabel 'Gewascodes en GLB 2016' meldt RVO wat als apart gewas meetelt voor gewasdiversificatie (www.rvo.nl/subsidies-regelingen/betalingsrechten-uitbetalen/uitbetaling-2016/voorwaarden-uitbetaling-2016/vergroeningseisen-2016/gewasdiversificatie). De gewassen moeten tijdens de belangrijkste teeltperiode (hoofddeelt) aanwezig zijn. Deze periode loopt van 15 mei tot en met 15 juli. Voor consumptieaardappelen die vroeg worden geoogst of aardappelen die worden geteeld voor aaltjesbestrijding, loopt deze periode van 15 mei tot en met 15 juni.

¹³ Ook bedrijven met minimaal 75% grasland en minder dan 30 ha bouwland hoeven niet aan de gewasdiversificatie-eis te voldoen.

¹⁴ Een uitzondering is bijvoorbeeld als het bouwland voor meer dan 75% uit tijdelijk grasland, braak en/of vlinderbloemige gewassen bestaat en dat bouwland zonder het tijdelijk grasland, braak en/of vlinderbloemige gewassen ten hoogste 30 hectare beslaat; het bedrijf is dan niet EA-plichtig.

¹⁵ EA-toepassingen zoals akkerranden en vanggewassen waren er in 2014 ook al, al vielen die toen nog niet onder de Vergroeningsverplichtingen. Blijkbaar waren er toen andere redenen om akkerranden aan te leggen of vanggewassen te telen. Als die redenen tussen 2014 en 2015 niet veranderd zijn, zijn de EA-arealen in 2014 te zien als een soort nulmeting van wat ook zonder Vergroeningsmaatregelen al in de praktijk werd toegepast.

¹⁶ Het betreft dezelfde data als Wageningen Environmental Research heeft gebruikt voor het rapport 'Feiten en cijfers vergroening GLB' (Van Doorn en Schmidt, 2017). Deze data zijn ook aan de EC geleverd.

-
2. RVO heeft data aangeleverd over arealen blijvend grasland in Natura 2000-gebieden. Nagegaan is hoeveel bedrijven hiermee te maken hebben.
  3. Kostenberekening:
    - a. Voor de EA-categorieën in de algemene lijst is een inschatting gemaakt van kosten en opbrengsten;
    - b. Voor de twee categorieën gewasdiversificatie (verplichting om twee of drie gewassen te telen) is het saldoverlies berekend op basis van de afname van de arealen van de oorspronkelijke gewassen door andere gewassen en de saldoverschillen tussen de alternatieve en oorspronkelijke gewassen.
  4. Voor het niet-ploegen van blijvend grasland in Natura 2000-gebieden is een inschatting gemaakt van de te verwachten opbrengstderving. Daar mag men alleen een lichte grondbewerking toepassen, maar geen volledige vernieuwing van het grasland.¹⁷

Wat zijn administratieve lasten bij vergroening?

Administratieve lasten hebben te maken met de administratieve handelingen die verricht moeten worden om, in dit geval vergroeningsmaatregelen, te regelen: aanvragen, opschrijven, afmelden, etc. De kosten van deze activiteiten bestaan vooral uit de tijd die de agrarische ondernemer hieraan moet besteden tegen een bepaald uurtarief of die hij uitbesteedt aan een adviseur of accountant om dit voor hem te regelen. Het gaat hierbij alleen om de extra handelingen die verricht moeten worden in vergelijking met het 'oude GLB', toen de vergroeningseisen nog niet golden.

3.2 Resultaten

3.2.1 Vergroeningsverplichting voor merendeel agrarische bedrijven

In 2015 hadden ruim 42.000 agrarische bedrijven ofwel 86% van de bedrijven die een aanvraag voor betaling van betalingsrechten in het kader van het GLB deden, één of meerdere vergroeningsverplichtingen (tabel 3.1). In volgorde van areaal ging het om het instandhouden van blijvend grasland (73% van het areaal), gewasdiversificatie in de vorm van minimaal twee of drie gewassen (40%) en het hebben van ecologisch aandachtsgebied (38%). Uitgedrukt in relatieve aantallen bedrijven ging het om respectievelijk 71, 28 en 23%. Inclusief gelijkwaardige praktijken is in 2015 in totaal 51.245 ha (gewogen; zie verderop) als EA aangemeld. De EA-verplichting werd voor 98% van dat areaal (50.202 ha) ingevuld met vang- en stikstofbindende gewassen inclusief gelijkwaardige praktijken. Dat is meer dan het wettelijke minimum van 5% van het areaal bouwland op bedrijven zonder EA-vrijstelling (tabel 3.2).

Tabel 3.1 geeft inzicht in de mate waarin Nederlandse agrarische bedrijven in 2015 vergroeningsverplichtingen hadden of juist van een of meerdere verplichtingen vrijgesteld waren. Ruim 50.000 bedrijven deden in 2015 een aanvraag bij RVO voor de uitbetaling van betalingsrechten. Zij representeerden een areaal van bijna 1,8 miljoen ha land- en tuinbouwgrond. Van deze aanvragers was ruim de helft vrijgesteld van zowel gewasdiversificatieverplichtingen als het hebben van een EA. Deze bedrijven hadden minder dan 10 ha bouwland. Zij hadden 28% van het areaal in gebruik met overwegend blijvend grasland en maximaal 10 ha snijmais en eventueel andere akkerbouwgewassen.¹⁸

Bedrijven met meer dan 10 ha bouwland kunnen aan een gewasdiversificatie-eis onderworpen zijn, maar als ze minder dan 15 ha bouwland hebben, hebben ze geen EA-verplichting. Dit was in 2015 voor ruim 2.400 bedrijven van toepassing met in totaal bijna 40.000 ha grond. Daarnaast hadden nog

---

¹⁷ Onder lichte grondbewerking worden technieken voor graslandvernieuwing verstaan, waarbij de ondergrond vrijwel onberoerd blijft en er altijd een dekkende vegetatie zichtbaar blijft. Andere vormen van mechanische grondbewerking zijn hierbij niet toegestaan. Aangenomen is dat het structuurverbeterende effect van 'gangbare' graslandvernieuwing (met frezen, ploegen en dergelijke) hierdoor achterwege blijft. De omvang van dit effect is geschat op basis van expertkennis en literatuur.

¹⁸ Voor zover deze bedrijven blijvend grasland hebben, hebben zij wel de verplichting die in stand te houden.

---

19 andere bedrijven EA-vrijstelling, hoewel ze meer dan 15 ha bouwland hebben. Dit betrof bedrijven met meer dan 75% gras of kruidachtige voedergewassen op bouwland of meer dan 75% blijvend grasland, gras of kruidachtige voedergewassen waarbij het resterende akkerbouwareaal niet meer was dan 30 ha. Deze categorie bestond uit relatief grote (melkvee)bedrijven met maximaal 30 ha mais. Uiteindelijk hadden ruim 11.400 bedrijven met in totaal bijna 680.000 ha wel een EA-verplichting. Dit betrof vooral akkerbouwbedrijven en daarnaast melkveebedrijven met meer dan 15 ha snijmais.

Naast de EA-verplichting waren er in 2015 ruim 6.500 en 7.300 bedrijven met de verplichting minimaal twee of drie gewassen te telen. Ruim 70% van de bedrijven met ongeveer evenveel grond had de verplichting blijvend grasland in stand te houden. In Natura 2000-gebieden lag in 2015 51.786 ha ecologisch kwetsbaar grasland, waarvoor een ploegverbod van toepassing is. Daarvan was 39.137 ha gelegen op 3.445 bedrijven (met in totaal 176.073 ha cultuurgrond). De overige 12.649 ha werd beheerd door een onbekend aantal bedrijven en door natuurorganisaties.

In totaal hadden in 2015 ruim 42.000 bedrijven in Nederland een vergroeningsverplichting, met een totale oppervlakte van bijna 1,7 miljoen ha; dat is 93% van het totale areaal op de aanvragende bedrijven, te weten 1.781.365 ha. Anders gezegd, de 'indicator vergroeningsverplichting' bedroeg in 2015 86% van de 50.042 aanvragende bedrijven en zij hadden 93% van het landbouwareaal van de aanvragende bedrijven in gebruik.

Tabel 3.2 geeft een overzicht van de manier waarop de EA-verplichtingen in 2015 zijn ingevuld. In dat jaar werd op 11.430 bedrijven in totaal 162.000 ha aan EA-gebieden meegeteld. Dat areaal bestond voor 156.000 ha of ruim 96% uit vanggewassen, 66.000 ha of 3% uit stikstofbindende gewassen en ruim 1.000 ha of een half procent uit akkerranden. Daarnaast werd op zes bedrijven in totaal 15 ha 'hakhout met korte omlooptijd' ingezet om aan de verplichting te voldoen.

De bijdrage die een bepaald EA-type levert aan het biodiversiteitsdoel, wordt uitgedrukt met een wegingsfactor. Een hogere wegingsfactor betekent een hogere bijdrage aan de biodiversiteit. Door het areaal van een bepaald EA-type te vermenigvuldigen met de bijbehorende wegingsfactor¹⁹ resulteert het gewogen areaal van dat type, dat in de zesde (absolute arealen) en zevende kolom (relatieve arealen) in tabel 3.2 is weergegeven. Gecorrigeerd voor de wegingsfactoren bedroeg het EA-areaal in 2015 ruim 51.000 ha. Daarvan bestond een kleine 47.000 ha of 91% uit vanggewassen, een kleine 3.500 ha of 7% uit stikstofbindende gewassen, ruim 1.000 ha of 2% uit akkerranden en 5 ha uit hakhout.

De EA-verplichting bedroeg in 2015 5% van het areaal bouwland. Het totale areaal aangevraagde niet-biologische bouwland op bedrijven met een EA-verplichting bedroeg in dat jaar bijna 680.000 ha. De verplichting werd ingevuld met respectievelijk 162.000 ha ongewogen areaal (26% van het totale areaal) ofwel 51.000 ha gewogen areaal ofwel 8,2%. Aan de EA-verplichting is dus in 2015 nationaal gezien voldaan. Die verplichting is voor het overgrote deel (91%) ingevuld met vanggewassen.²⁰ Vang- en stikstofbindende gewassen maakten in totaal ruim 50.000 ha of 98% van het gewogen areaal EA-gewassen uit.

Naast de reguliere invulling van de EA-verplichting was het in sommige gevallen ook mogelijk de verplichting in te vullen met zogenoemde 'gelijkwaardige praktijken'. In 2015 betrof het in totaal ruim 8.000 ha (op een totaal areaal van ruim 29.000 ha op de betreffende bedrijven). Daarnaast is er de mogelijkheid om de verplichting tot het hebben van ecologisch aandachtsgebied in te vullen op collectief niveau. Dat is in 2015 door 12 bedrijven op in totaal 170 ha toegepast.

---

¹⁹ De wegingsfactoren voor akkerranden, hakhout, vanggewassen en stikstofbindende gewassen zijn respectievelijk 1, 0,3, 0,3 en 0,7.

²⁰ Vanggewassen worden geteeld na het hoofdgewas gedurende minimaal acht tot tien weken. Dat betekent dat ze, in tegenstelling tot akkerranden, niet ten koste gaan van het areaal 'productiegewassen'.

Tabel 3.1 Vergroeningsverplichtingen en -vrijstellingen van Nederlandse agrarische bedrijven in 2015

Overzicht van vergroeningsverplichtingen	Aantal bedrijven	Idem (%)	Totaal areaal (ha) a)	Idem (%)
Totaal aantal aanvragen bij RVO ²¹	50.042	100	1.781.365	100
Vrijstelling van biologische bedrijven van vergroeningsverplichtingen ²²	1.148	2	46.483	3
Vrijstelling van gewasdiversificatieverplichting en het hebben van ecologisch aandachtgebied (minder dan 10 ha bouwland)	26.181	52	496.724	28
Vrijstelling van gewasdiversificatieverplichting (andere redenen)	8.903	18	502.857	28
Vrijstelling van het hebben van ecologisch aandachtgebied (meer dan 10 ha maar minder dan 15 ha bouwland)	2.433	5	39.177	2
Vrijstelling van het hebben van ecologisch aandachtgebied (meer dan 75% grasland, braak)	19	0	1.256	0
Gelijkwaardige praktijk middels certificaten	320	1	29.230	2
Verplichting tot gewasdiversificatie (twee gewassen)	6.573	13	145.372	8
Verplichting tot gewasdiversificatie (drie gewassen)	7.311	15	574.695	32
Verplichting tot het instandhouden van blijvend grasland	35.646	71	1.295.315	73
Verplichting tot het instandhouden van ecologisch kwetsbaar grasland	3.445		39.137 b)	3
Verplichting tot het hebben van ecologisch aandachtsgebied	11.430	23	679.705	38
Invulling op collectief niveau van de verplichting tot het hebben van ecologisch aandachtsgebied	12	0	689	0
Indicator vergroeningsverplichting ²³	42.802	86	1.659.049	93

a) Dit is het totale landbouwareaal op de betreffende bedrijven, wat in voorkomende gevallen dus groter kan zijn dan het areaal gras- of bouwland op die bedrijven. Het totale percentage areaal op bedrijven met één of meer vergroeningsverplichtingen is groter dan 100%, omdat op een deel van de bedrijven meerdere vergroeningsverplichtingen liggen en het areaal op die bedrijven in dit overzicht meer dan één keer meetelt. Het is echter niet zo, dat iedere hectare in deze kolom met een vergroeningsverplichting te maken heeft;

b) Dit is het areaal kwetsbaar grasland in Natura 2000-gebieden waarvoor in 2015 betalingsrechten is aangevraagd. Daarnaast was er in 2015 nog 12.650 ha waarvoor dit niet gedaan is, wat verklaart dat sommige bronnen spreken over 51.000 ha ecologisch kwetsbaar grasland.²⁴ De berekeningen in dit rapport beperken zich tot de bedrijven die meer dan 5 ha blijvend grasland in Natura 2000-gebieden hebben, dat wil zeggen tot bedrijven die een substantieel areaal grasland in een dergelijk gebied beheerden, zodat de exploitatie daarvan van wezenlijk belang was voor hun bedrijfsvoering. Dat was in 2015 van toepassing op 1.625 bedrijven, die in dat jaar gezamenlijk 35.945 ha (92%) van de genoemde 39.137 ha beheerden. Hun totale bedrijfsareaal bedroeg 105.705 ha.

Bron: RVO, bewerking Wageningen Economic Research.

²¹ Het gaat hier om het totaal aantal bedrijven met bijbehorend areaal (inclusief biologische bedrijven) dat in 2015 uitbetaling van betalingsrechten door RVO heeft aangevraagd via de jaarlijkse Gecombineerde Opgave. Het totaal aantal agrarische bedrijven bedroeg in 2015 63.900 (Agrimatie, 2017). Nederland telde in dat jaar in totaal 1.845.750 ha land- en tuinbouwgrond, waarvan 9.210 ha glastuinbouw, waarvoor geen betalingsrechten gelden (Agrimatie, 2017). In totaal had dus voor 1.836.540 ha betaling aangevraagd kunnen worden. Voor 51.854 ha is inderdaad geen betaling aangevraagd. Dat areaal ligt vermoedelijk vooral bij opengrondtuinbouwers, die pas sinds 2015 een aanvraag kunnen doen. Zij zullen dat niet altijd doen, met name als de voorwaarden daarvoor (met name de vergroeningsverplichtingen) tot hoge kosten c.q. opbrengstdervingen leiden. Dit kan in de opengrondstuinbouwsectoren (boomkwekerij, vollegrondsgroenten-, bloembollen- en fruitteelt) bij over het algemeen hogere saldi eerder dan in de akkerbouw een overweging zijn om geen aanvraag te doen (Smit et al., 2014). Een andere verklaring is dat niet alle agrarische grondgebruikers zich als 'actief landbouwer' hebben laten registreren middels inschrijving bij de Kamer van Koophandel. Dit betreft vooral de groep 'hobbyboeren'.

²² Officieel hebben ook bedrijven die meedoen aan de 'Kleine Boerenregeling', vrijstelling van de vergroeningsverplichtingen, maar in Nederland zijn er geen deelnemers aan deze regeling.

²³ Deze indicator geeft het aantal bedrijven dat een of meerdere vergroeningsverplichtingen heeft inclusief de handhaving van het blijvend grasland.

²⁴ Het betreft hier beheer door gebruikers die:

- geen verzamelaanvraag 2015 indienden, of
- wel een verzamelaanvraag 2015 indienden, maar daarin geen BBR (Basisbetalingsregeling)-aanvraag deden, of
- wel een verzamelaanvraag 2015 indienden, en daarin ook een BBR-aanvraag deden, maar het perceel niet hebben opgenomen in hun verzamelaanvraag.

Omdat dit deel van het kwetsbaar blijvend grasland naar verwachting grotendeels buiten de landbouw zelf ligt, is dit areaal niet meegenomen in de kostenberekening voor de sector.

Tabel 3.2   *Overzicht van de invulling van de EA-verplichting in 2015*

Invulling EA-verplichting	Aantal bedrijven	Totaal areaal (ha)	Areaal EA			
			Totaal (ha)	% van totaal	Gewogen (ha)	% van gewogen
Ecologisch Aandachtsgebied: totaal	11.430	679.705	161.898	100	51.245	100
W.v. E.A. -type 'landschapselement - akkerrand'	904	58.815	1.038	0,6	1.038	2,0
E.A. -type 'hakhout met korte omlooptijd'	6	584	15	0	5	0
E.A. -type 'vanggewas'	9.304	567.488	155.908	96,3	46.775	91,3
E.A. -type 'stikstofbindend gewas'	850	65.614	4.937	3,0	3.427	6,7
Gelijkwaardige praktijk EA: totaal	320	29.230	8.221	5,1	2.691	5,3
Collectief ingevulde EA: totaal	12	689	169	0,1	55	0,1
Areaal bouwland op bedrijven met EA-verplichting		626.250				
Invulling EA-verplichting op verplicht areaal bouwland (%)				25,9		8,2
Areaal vanggewassen en stikstofbindende gewassen totaal			160.845		50.202	
Invulling EA-verplichting met vang- en stikstofbindende gewassen (%)				99,3		98,0

Bron: RVO, bewerking Wageningen Economic Research.

In 2015 had dus 86% van de bedrijven die een aanvraag voor betaling van betalingsrechten in het kader van het GLB deden, een of meerdere vergroeningsverplichtingen. Die verplichtingen betroffen vooral het instandhouden van blijvend grasland, gewasdiversificatie naar twee of drie gewassen en het hebben van ecologisch aandachtsgebied (38%). De EA-verplichting werd voor 98% van het areaal ingevuld met vang- en stikstofbindende gewassen.

3.2.2 Kosten van vergroening

Handhaving areaal blijvend grasland

Handhaving van het areaal blijvend grasland levert in 'gewone' landbouwgebieden (buiten Natura-2000 gebieden) in de huidige omstandigheden geen problemen en geen kosten op.

Graslandvernieuwing blijft in deze gebieden mogelijk, zodat er geen opbrengstdervingen op zullen treden door gebrek aan mogelijkheden tot vernieuwing. De Derogatie zorgt er ook voor dat melkveebedrijven geen neiging hebben om meer snijmais en daardoor minder gras te gaan telen.

Voor het blijvend grasland buiten Natura-2000 geven de vergroeningseisen (de handhaving van het areaal en het ploegverbod) geen aanleiding tot kosten c.q. opbrengstdervingen. Dit zou veranderen op het moment dat het totaal areaal blijvend grasland in Nederland daalt met meer dan 5% ten opzichte van het referentieareaal in 2012. In dat geval zouden er maatregelen op bedrijfsniveau genomen moeten worden, zoals een 'ploegverbod' en de instelling van een herinzaaiplicht. Omdat het areaal stabiel blijft, is dat vooralsnog niet aan de orde.

In Natura 2000-gebieden ligt dit anders. Daar is wel een ploegverbod ingesteld, zodat graslandvernieuwing niet op de gebruikelijke manier kan worden toegepast. Zoals de term 'ploegverbod' al aangeeft, is ploegen daar niet toegestaan maar alleen een vorm van lichte grondbewerking. Gezien de definitie hiervan (zie paragraaf 2.1) is eigenlijk alleen doorzaaien mogelijk, dat wil zeggen het in de grond brengen van graszaad(mengsel) via ondiepe geultjes, waarbij de grasmat grotendeels intact blijft. Dit is een methode die ook op 'gangbare' graslandpercelen wordt toegepast als de grassensamenstelling van het perceel te wensen over laat, maar de bodemstructuur nog goed is. Grondbewerking is dan niet nodig en met doorzaaien kan het aandeel gewenste grassoorten toenemen ten koste van minder smakelijke soorten en onkruiden. Het ploegverbod levert dus voornamelijk problemen op als de bodemstructuur verbetering behoeft en als er behoefte zou zijn om grond tussen gewassen als aardappelen en bloembollen enerzijds en grasland anderzijds uit te wisselen en te ruilen.

Volgens de laatste inzichten op het gebied van duurzaam bodembeheer levert het ruilen van graslandgrond met aardappel- of bloembollenteelt per saldo weinig op (Kuhlman et al., 2014). Weliswaar zijn aardappel- en bloembollenteelers bereid relatief hoge huurprijzen te betalen per ha gescheurd grasland; bij het scheuren van grasland gaat evenwel ook veel organische stof verloren. Op lange termijn gerekend kost dat opbrengend vermogen en daardoor ook veel geld. Per saldo levert het ploegverbod dus geen kosten op. Weliswaar vervalt de mogelijkheid om hoogsalderende gewassen te telen, maar daarbij wordt ook het verlies aan organische stof vermeden.

De enige kostenpost die bij het ploegverbod resteert, is de opbrengstderving als grasland structuurverbetering behoeft. Graslandvernieuwing is aan te bevelen als het grassenbestand minder dan 60% goede grassen bevat of bij meer dan 50% slechte grassen of 20% kweek (Eurofins Agro, 2015; Praktijknetwerkwerk Graslandverjonging, 2011). Een goed grassenbestand is van belang voor de voeding van zowel het vee als de wilde fauna. Er kan noodzaak tot graslandvernieuwing ontstaan als de grasmat afsterft door uitwintering of ernstige verdroging, rijschade, schade door muizen of insectenlarven of ernstige veronkruiding. Volgens Korevaar (2016) is doorzaai een volwaardig alternatief voor herinzaai na scheuren. Oud grasland heeft bij de huidige lage bemestingsnormen een vergelijkbare productiviteit als jong grasland, als het graslandmanagement goed wordt uitgevoerd. Als er schade aan de grasmat ontstaat, is doorzaai dus aan te bevelen, tenzij er structuurverbetering nodig is. Bij de genoemde voorbeelden is dat het geval bij 'rijschade' en/of verdichting van de bodem waardoor gemakkelijk wateroverlast of droogteschade optreedt. In feite is het graslandmanagement dan niet goed geweest, maar in de praktijk komt dit voor (Korevaar, 2016).

Jaarlijks wordt 7% van het blijvende grasland heringezaaid en 6% van het grasland ingezaaid als vorm van wisselbouw (Russchen, 2005). Grasland als wisselbouw zal in Natura 2000-gebieden niet voorkomen; 97% van het graslandareaal in Natura 2000-gebieden is blijvend grasland, dat wil zeggen 5 jaar of ouder (Korevaar, 2016). Als het percentage herinzaai van blijvend grasland in Natura 2000-gebieden gelijk is als buiten die gebieden, moeten we dus met 7% per jaar rekenen. Het is lastig om in te schatten welk deel daarvan met structuurproblemen samen zou hangen. We nemen aan dat er meestal sprake is van teruggang van het goede-grassenbestand c.q. van veronkruiding en dat 1% per jaar normaal gesproken beter gescheurd had kunnen worden.²⁵ Dan gaat het dus over 1% van het totale areaal kwetsbare blijvende grasland in Natura 2000-gebieden waarvan bekend is dat het door landbouwbedrijven wordt beheerd ofwel 1% van 35.945 ha (tabel 3.1, met name voetnoot b) ofwel 359 ha.²⁶ De kosten van graslandvernieuwing bedragen 575 euro per ha (Grondig, 2011). Per jaar is de meeropbrengst naar schatting 350 euro per ha voor gangbaar grasland. Omdat de grasproductie in Natura 2000-gebieden ongeveer de helft is van die op gangbaar grasland (categorieën 4 en 5 en mogelijk deels 3 in Schippers et al. (2012)), rekenen we hier met de helft, 175 euro per ha ofwel 1.750 euro over tien jaar.²⁷ De netto-opbrengsten zijn dus 1.175 euro (het verschil tussen 1.750 en 575 euro) over tien jaar ofwel 117,50 euro per jaar.²⁸ Als structuurverbetering niet mogelijk is, dan zal deze meerwaarde niet (geheel)²⁹ worden gehaald en moet dus een opbrengstderving van 117,50 euro per ha per jaar in gecalculeerd worden. Over een areaal van 359 ha per jaar vermenigvuldigd met een factor 10 in verband met de duur van het effect zou dat uitkomen op afgerond 422.000 euro per jaar voor de gehele sector (met kwetsbaar grasland). Verdeeld over de 1.625 bedrijven met kwetsbaar grasland in Natura 2000-gebieden bedroegen de kosten per bedrijf gemiddeld 260 euro per jaar. Verdeeld over het gehele bedrijfsareaal op deze bedrijven (105.705 ha) zijn de kosten geschat op 4 euro per ha.

Gewasdiversificatie

In tabel 3.1 is aangegeven dat in 2015 6.573 bedrijven een diversificatieverplichting voor twee gewassen hadden, met een totaal oppervlak van 145.372 ha. Daarnaast waren er 7.311 bedrijven met 574.695 ha met een verplichting voor drie gewassen. Uit de Landbouwtelling van 2014 bleek dat van deze ongeveer 14.000 bedrijven er 879 waren die nul, één of twee gewassen hadden opgegeven (tabel 3.3). De meeste van de bijna 14.000 bedrijven voldeden dus al zonder aanpassingen van hun bouwplan aan de gewasdiversificatieverplichting. Van de resterende 879 relatienummers waren er 346 die ook in 2015 opgave van gewasarealen onder hetzelfde nummer hadden gedaan. Van die groep bedrijven is het verschil in bouwplan tussen 2014 en 2015 in kaart gebracht (bijlage 6). Deze bedrijven hadden een totaal areaal van ongeveer 7.500 ha grond, waarvan bijna 6.000 ha akkerbouw (tabel 3.3); de overige 1.500 ha was tuinbouw en is in deze berekening buiten beschouwing gelaten.³⁰

---

²⁵ Dit is een schatting die niet op 'harde' gegevens is gebaseerd maar op de veronderstelling dat bij goed graslandmanagement veronkruiding en structuurbederf niet hoeven op te treden (Korevaar, 2014) en dat dus op een klein deel dit helaas wel is opgetreden. De aanname is dat dit 1% is op een totaal van 7% ofwel 14%.

²⁶ Het areaal kwetsbaar biologisch grasland is hierbij buiten beschouwing gelaten. Biologische bedrijven zijn vrijgesteld van de Vergroeningsverplichtingen en zullen in de praktijk geen graslandvernieuwing toepassen.

²⁷ We nemen aan dat dit effect ongeveer tien jaar stand houdt.

²⁸ Om deze kosten-batenvergelijking helemaal zuiver te doen zou de contantwaardemethode toegepast moeten worden, waarbij de rente over de kosten in het jaar van vernieuwing verdisconteerd wordt over de tien jaar dat de vernieuwing doorwerkt in de opbrengsten. Dat is in deze berekening eenvoudigheidshalve niet gedaan, maar zal gezien de betrekkelijk geringe bedragen geen grote afwijking geven.

²⁹ In feite moet onderscheid gemaakt worden tussen het effect van structuurverbetering en de verbetering van de grasmat. Eenvoudigheidshalve is dat in deze berekening niet gedaan.

³⁰ De wijzigingen in tuinbouwarealen zijn buiten deze berekening gehouden, vanwege een grote diversiteit aan gewassen en soorten en daardoor van saldi. Daarnaast zal in deze hoogsalderende teelten vermoedelijk vooral wijzigende vraag de areaalveranderingen bepaald hebben. Bloembollen en opengrondstuinbouw namen in areaal toe en boomkwekerij nam af, wat overeenkomt met het landelijke beeld van de afgelopen jaren (Agrimatie).

Tabel 3.3 Kosten van gewasdiversificatie en gevolgde redenering in de berekening

Variabele	Omvang 2015
Aantal bedrijven volgens RVO-bestand	879
Aantal bedrijven in selectie	346
Totaal areaal in 2014 (ha)	7.359
Totaal areaal in 2015 (ha)	7.600
Areaal akkerbouwgewassen in 2014 (ha)	5.807
Areaal akkerbouwgewassen in 2015 (ha)	5.995
Totaal saldooverschil akkerbouw (euro)	56.711
Gemiddeld saldo akkerbouwgewassen 2014	2.134
Gemiddeld saldo akkerbouwgewassen 2015	2.076
Saldooverschil akkerbouw (euro/ha)	-57
Totale saldooverschil akkerbouw 346 bedrijven	-344.000
Totale saldooverschil per bedrijf (euro)	995
Totale saldooverschil akkerbouw 879 bedrijven (euro)	-875.000

Op de genoemde 6.000 ha akkerbouw werden met name minder consumptieaardappelen, tarwe en corn cob mix opgegeven en meer gras, snijmais en andere voedergewassen. Door deze areaalwijzigingen te vermenigvuldigen met het saldo bij eigen mechanisatie (EM) resulteert een totale saldoovermeerdering over die 6.000 ha van bijna 57.000 euro (tabel 3.3). Omdat het opgegeven bedrijfsareaal met ruim 200 ha is toegenomen, is echter het gemiddelde saldo per ha akkerbouwgewassen volgens deze berekening afgenomen van 2.134 euro naar 2.076 euro ofwel met 57 euro per ha. De berekende kosten van diversificatie bedroegen voor de steekproef van 346 bedrijven dus 57 euro per ha. Voor het totale areaal akkerbouwgewassen op deze bedrijven in 2015 zou het om een kleine 6.000 ha ofwel 344.000 euro in totaal gaan ofwel gemiddeld 995 euro per bedrijf. Als dit bedrag representatief is voor de gemiddelde inkomensdaling voor de gehele groep van 879 bedrijven met een geschat totale oppervlakte akkerbouw van 15.230 ha, dan zou het totale inkomensverlies uitkomen op 875.000 euro.³¹

Ecologische aandachtsgebieden

Voor de berekening van de ecologische aandachtsgebieden is onderscheid gemaakt tussen akkerranden, die het nettoareaal bouwland verkleinen en dus een opbrengstverlies geven, en de vangen stikstofbindende gewassen, waarbij dat niet het geval is:³²

1. Bij akkerranden is het saldooverlies berekend als het gewogen gemiddelde van een (vereenvoudigd) standaard akkerbouwbouwplan met 25% consumptieaardappelen, 25% suikerbieten en 50% wintertarwe. Op basis van de standaardsaldi bij eigen mechanisatie in bijlage 6 is het saldooverlies per ha akkerrand 2.558 euro. Hierbij is gecorrigeerd met een bijstelling van 10% naar beneden, omdat akkerranden lagere opbrengsten geven dan de akkergedeelten buiten de randen.³³ Vermenigvuldigd met een totaal areaal van de akkerranden inclusief de gelijkwaardige praktijken van ruim 1.038 ha (tabel 3.2), komen de kosten voor de sector als geheel uit op 2,65 miljoen euro. Omdat 904 bedrijven hun EA-verplichting hebben ingevuld met akkerranden, ging het in 2015 gemiddeld per bedrijf om 2.936 euro. Omgerekend naar hun totale bedrijfsomvang bedroegen de kosten per ha 45,13 euro.
2. De kosten van het inzaaien van een vanggewas hangen sterk samen met de zaaizaadkosten. Het effect op stikstofbinding en organische-stofvastlegging van een dergelijk gewas kan sterk

³¹ Bij een diversificatieverplichting naar drie gewassen mag het grootste gewas maximaal 75% van de oppervlakte bouwland beslaan en de twee grootste gewassen samen maximaal 95%. De hier toegepaste berekening is een vereenvoudiging, omdat a) niet is nagegaan of het aandeel van het hoofdgewas inderdaad naar maximaal 75% is gezakt; b) er geen rekening is gehouden met efficiëntieverliezen door kleinere oppervlaktes (meer omstelkosten en dergelijke). Daarnaast kunnen bouwplanwijzigingen ook incidenteel zijn, bijvoorbeeld door weersomstandigheden. In het kader van deze studie was het niet mogelijk individuele bouwplannen over langere termijn te vergelijken met 2015.

³² Voor meerjarige EA-elementen, zoals 'hakhout met korte omlooptijd', zou de contantewaardemethode toegepast moeten worden, maar de kosten van 15 ha van dit element zijn in deze studie verwaarloosd.

³³ Bij deze berekening zijn geen kosten voor inzaai van de akkerrand opgenomen. De meeste randen zijn onbeheerde akkerranden; daar wordt dus niet gezaaid. Inzaai speelt alleen bij de beheerde akkerranden in het kader van de duurzaamheidscertificaten, zoals het akkerbouwstrokenpakket. Andere beheerde randen vallen onder de tweede Pijler en zijn in deze studie daarom niet meegenomen.

---

verschillen. Aangenomen mag worden dat in het voorjaar na het vang- of stikstofbindend gewas bespaard kan worden op de stikstofbemesting van het volgende (hoofd)gewas en dat verbetering van de bodemconditie op langere termijn opbrengstverhoging en kostenverlaging met zich meebrengt.³⁴ Per saldo zullen de kosten en opbrengsten van de vanggewassen elkaar opheffen. Daarom zijn voor deze EA-maatregel geen kosten in rekening gebracht.

3. Stikstofbindende gewassen nemen, in tegenstelling tot vanggewassen, de plaats in van een (ander) hoofdgewas. De kosten van dergelijke gewassen worden gevormd door het saldooverschil tussen een graangewas als meest waarschijnlijke alternatief en het stikstofbindende gewas. Het saldo van wintertarwe bedraagt volgens bijlage 6 1.400 euro. Als luzerne, rol- en rode klaver, veldboon en voederwikke als veevoeder geoogst en ingezet worden, zal het saldo variëren tussen dat van snijmais (1.986 euro) en van zonnebloemen (1.135 euro). Gemiddeld zal de inzet van deze gewassen niet tot saldooverlaging leiden, al kan dat in individuele situaties anders zijn, met name als het gewas niet verkocht wordt. Maar in dat geval zal er een langetermijnwinst zijn door toename van organische stof en stikstof in de bodem en daarmee het saldooverlies door het wegvallen van tarwe toch nog gedeeltelijk compenseren. Ook voor deze maatregel zijn daarom geen kosten in rekening gebracht.

De kosten van het akkerstrokenpakket zijn in deze berekeningen buiten beschouwing gelaten gezien de kleine omvang. Daarnaast is in deze rapportage het areaal Agrarisch Natuurbeheer niet vermeld, omdat het strikt genomen geen onderdeel uitmaakt van de Vergroeningsmaatregelen. Agrarisch Natuurbeheer is een maatregel uit de tweede Pijler van het GLB, het Plattelands Ontwikkelings Plan (POP), dat net als de Vergroening op versterking van de biodiversiteit gericht is. De agrariër ontvangt daarvoor een aparte vergoeding vanuit de EU met co-financiering door de provincies, die ook de aanvragen beoordelen. Daarbij zijn overigens ook verschillende maatregelen of pakketten mogelijk met elk hun eigen beloningssystematiek. De Vergroening is daarentegen een maatregel in het kader van de eerste Pijler van het GLB, waarin directe betalingen centraal staan die evenwel alleen uitbetaald worden als aan de Vergroeningseisen wordt voldaan.

Totale kosten

In tabel 3.4 zijn de resultaten van de verschillende berekeningen samengebracht. Daaruit blijkt dat in 2015 met name de EA-invulling met akkerranden kosten met zich mee heeft gebracht. Die kosten bestaan uit opbrengstverliezen doordat het nettoareaal is afgenomen, waardoor een saldooverlies is opgetreden. De totale kosten bedroegen in 2015 naar schatting bijna 3.000 euro per deelnemend bedrijf of 2,65 miljoen euro voor de gehele sector. De gemiddelde betaalde kosten en afschrijvingen voor een akkerbouwbedrijf lagen in 2015 op ongeveer 270.000 euro (www.agrimatie.nl). Een kostentoeename van bijna 3.000 euro zou hiervan op de betreffende bedrijven ruim 1% uitmaken. Het ploegverbod en gewasdiversificatie kostten respectievelijk 4,2 en 8,7 ton per jaar, waarbij de kosten per bedrijf bij diversificatie (een kleine 1.000 euro) naar schatting hoger waren dan van het ploegverbod (260 euro). De totale berekende kosten voor 2015 komen uit op 4,0 miljoen euro.

Als de kosten voor vergroening worden gerelateerd aan de ontvangen vergroeningspremie, ontstaat het volgende beeld. Melkveebedrijven ontvingen in 2015 gemiddeld 21.500 euro aan toeslagen (tabel 2.3A) waarvan 30% of ongeveer 6.500 euro vergroeningspremie. Dat bedrag is ruim hoger dan de berekende kosten van het ploegverbod (260 euro per bedrijf). De grotere akkerbouwbedrijven ontvingen in hetzelfde jaar gemiddeld een kleine 18.000 euro aan toeslagen (tabel 2.3A), waarvan 30% ofwel ruim 5.300 euro aan vergroeningspremie.³⁵ Dat bedrag is ruim hoger dan de gemiddelde kosten van gewasdiversificatie (een kleine 1.000 euro per bedrijf) of van invulling van de EA-verplichting met akkerranden (een kleine 3.000 euro per bedrijf; tabel 3.4).³⁶

---

³⁴ Om die reden passen veel akkerbouwers ook zonder vergroeningsregels vanggewassen toe. Dat is een extra reden om voor deze maatregel geen kosten in rekening te brengen. Zie ook Kuhlman et al. (2014).

³⁵ Kleinere akkerbouwbedrijven, met een omvang van minder dan 25.000 euro Standaard Opbrengst, zijn in principe te klein voor vergroeningsverplichtingen.

³⁶ De ontvangen toeslagen variëren sterk per ha en per bedrijf, mede door verschillen in de historische basis voor de toeslagrechten. Voor individuele bedrijven kan de verhouding tussen de kosten van vergroening en de ontvangen vergroeningspremie dus minder gunstig zijn.

Tabel 3.4 Jaarlijkse kosten van vergroeningsmaatregelen, gebaseerd op de situatie in 2015 a)

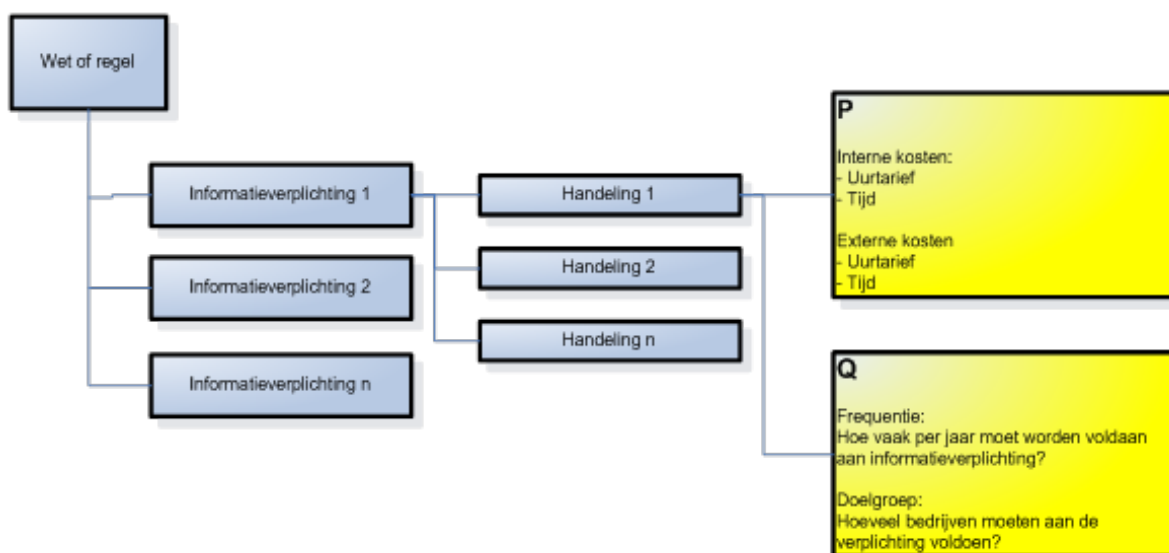
Variabele	Vergroeningsmaatregel		
	Ploegverbod	Gewasdiversificatie	EA-verplichting ingevuld middels akkerranden b)
Aantal bedrijven	1.625	879	904
Areaal met verplichting (ha)	35.945	15.230 c)	1.038
Kosten per ha met verplichting (euro)	117,50 d)	57	2.558
Totale kosten (miljoen euro)	0,42	0,87	2,65
Totale kosten per bedrijf (euro)	260	995	2.937
Totale kosten per ha (euro/ha) e)	4	57	45

- a) Er kan overlap bestaan tussen de bedrijven die twee of meer van de genoemde maatregelen moeten nemen;
- b) Voor de invulling van de EA-verplichting met vang- of stikstofbindende gewassen zijn de kosten op nul gezet;
- c) Dit is een schatting voor 879 bedrijven op basis van de berekeningen voor 346 bedrijven;
- d) In dit geval voor het areaal waarop structuurverbetering van grasland meerwaarde zou hebben vermenigvuldigd met een factor 10 om het langjarig effect hierin mee te nemen. Het gaat dan om een totaal areaal van 5.179 ha ofwel 10% van het kwetsbare grasland in Natura 2000-gebieden;
- e) Verdeeld over het totale areaal op de betreffende bedrijven.

3.2.3 Administratieve lasten voor ondernemers³⁷

Methodie

De schatting is gebaseerd op de standaardmethode die binnen de overheid gebruikt wordt om administratieve lasten/regeldruk te meten. Deze methode wordt toegelicht in het document 'Meten is Weten II' van Bureau regeldruk. Daarbij zijn de kosten berekend met als tarieven 16 euro voor ondernemers en 32 euro voor adviseurs. De regeldruk wordt doorgaans op regelingsniveau berekend. Zie het schema in figuur 3.1. De totale administratieve lasten van een wet worden gevormd door de som van de kosten per informatieverplichting (de informatie die een relatie, een agrariër, moet leveren, geformuleerd via een vraag of een set aan vragen). De kosten per informatieverplichting worden bepaald door de som van de kosten per (administratieve) handeling. De kosten per handeling worden bepaald door het product van de kosten van een handeling (P) met het aantal keren dat de handeling wordt uitgevoerd (Q).

Figuur 3.1 Schema voor het berekenen van administratieve lasten
Bron: Bureau Regeldruk.

³⁷ Deze paragraaf is geschreven door R. Schoonveld van RVO in samenwerking met de auteurs van dit rapport.

Via de Gecombineerde Opgave (GO) worden gegevens ingewonnen voor meerdere regelingen. De regeldruk voor handelingen die nodig zijn om een GO in te dienen, worden gemeten, dus niet de handelingen op regelingsniveau. Handelingen voor de GO zijn onder andere informatie verzamelen en leestijd voor het doen van een opgave, het invullen van gegevens in de applicatie, bellen met het callcenter, etc. Vóór openstelling van de GO wordt door RVO een inschatting gemaakt hoeveel relaties de opgave gaan indienen, hoeveel tijd ze per handeling kwijt zijn en of de opgave door een adviseur of de klant zelf wordt ingediend. Deze gegevens worden verrekend met standaard uurtarieven, waardoor een totaalbedrag voor de regeldruk GO ontstaat. Dit bedrag³⁸ wordt met de openstelling van de regeling GO jaarlijks in de Staatscourant gepubliceerd.

In dit rapport is vooral gekeken naar de administratieve lasten voor Vergroening. De administratieve lasten voor het GLB zijn door invoering van de Vergroening in 2015 toegenomen. Tot en met 2014 moesten gewasarealen opgegeven worden en die gewassen moesten op digitale perceelskaarten ingetekend worden. Die handeling is ook na 2014 nodig maar boeren die een Vergroeningspremie aanvragen, moeten daarnaast in voorkomende gevallen (dus als zij niet daarvan vrijgesteld zijn), Ecologische Aandachtsgebieden intekenen.³⁹ Omdat 2015 het eerste jaar was dat men dit 'breed' moest doen, zijn daarvoor op grote schaal adviseurs ingeschakeld.⁴⁰

Voor de berekening van de administratieve lasten van Vergroening zijn de volgende stappen gezet:

1. Ervan uitgaande dat de aanvraag van de Vergroeningspremie tegelijkertijd met de GO wordt gedaan, gaat het in principe om één handeling, eventueel uitgebreid met een tweede en/of derde handeling als de agrariër de verplichting of het instrument niet direct begrijpt en/of later een adviseur vraagt de afhandeling te doen. Door de extra tijd die aan de GO is besteed, zijn de administratieve lasten toegenomen. Vanuit de opgaven van de relaties is bekend hoeveel tijd zij aan GO hebben besteed en welk percentage daarvan bestemd was voor het GLB. Door 2015 en 2014 met elkaar te vergelijken kon de toename in administratieve lasten voor het GLB worden uitgerekend.
RVO heeft overigens voor deze keer wel de lasten van de percelen meegeteld in de regeldruk van 2015, omdat er anders geen goede vergelijking met 2014 kon worden gemaakt. Vanaf de introductie van de 'Bedrijfssituatie Percelen'⁴¹ in 2015 worden de administratieve lasten die samenhangen met het raadplegen en bijwerken van percelen, niet meer meegeteld bij de administratieve lasten van de Gecombineerde Opgave. De Bedrijfssituatie Percelen geldt namelijk als eigen administratie, is voor meerdere doeleinden bruikbaar en staat daarmee in principe los van de Gecombineerde Opgave. In 2014 was dit echter nog niet zo. Omwille van een correcte vergelijking zijn de administratieve lasten van het raadplegen en bijwerken van percelen nu wel meegeteld in de lasten van 2015.
2. De extra administratieve lasten voor het GLB in 2015 zijn nu bekend. Dit betreft echter niet alleen de kosten van Vergroening. In 2015 waren er zeker nog andere onderdelen binnen het GLB (én in de GO) die (eenmalig) tot extra lasten hebben geleid, zoals het aanvragen van betalingsrechten en de mogelijkheid voor het sluiten van private overeenkomsten. Het aandeel van de 'GLB-last' dat toe te schrijven is aan Vergroening is gebaseerd op het aantal extra vragen met betrekking tot Vergroening en de omvang van de doelgroep, zijnde de relaties die de aanvraag in 2015 hebben ingevuld en aan gewasdiversificatie- en/of EA-verplichtingen moesten voldoen.

---

³⁸ Om een idee te geven over de hoogte van dit bedrag uit de regeling van 2015: de administratieve lasten van het totaal van bedrijven die een opgave gingen doen (circa 70.600 landbouwbedrijven) zijn voor 2015 berekend op 4.908.436 euro. Hierbij is voor 5% van de bedrijven gerekend met een opslag van 5% voor het invullen op papier.

³⁹ De uitvoering van een eventuele diversificatieverplichting en de handhaving blijvend grasland worden automatisch gecontroleerd op basis van de GO-data. Die verplichtingen leveren dus geen extra administratieve lasten op voor de aanvragers.

⁴⁰ RVO weet per relatie of deze zelf de opgave heeft gedaan of een adviseur heeft ingeschakeld. Daarover wordt namelijk een vraag gesteld bij het onderdeel over de administratieve lasten. In de berekening van de regeldruk is hiermee rekening gehouden; voor een adviseur geldt een hoger tarief dan voor een relatie.

⁴¹ 'Bedrijfssituatie percelen' houdt in het kort in dat landbouwers gedurende het gehele jaar hun perceelsregistratie actueel kunnen houden in een systeem dat in principe losstaat van de GO of van welke grondgebonden regelingen dan ook. Voorheen zat het bijwerken van de percelen in de GO; in feite is dit per 2015 losgekoppeld. In andere woorden: perceelsregistratie is 'regelingsonafhankelijk' en de verantwoordelijkheid van de relatie zelf, RVO past hier zelf niets in aan. In de GO geeft de relatie aan wat hij met zijn grond doet c.q. waarvoor het in aanmerking wordt gebracht.

3. Ten slotte is het percentage van de totale regeldruk dat toe te schrijven is aan de Vergroening uitgerekend uit de uitkomsten van de eerste twee stappen.

Resultaten

De resultaten van de stappen 1 tot en met 3 zijn hieronder weergegeven. De toename van de regeldruk in verband met het GLB is geschat op ruim 1,7 miljoen euro (tabel 3.5). Een kwart daarvan is toegerekend naar de extra last door Vergroening ofwel ruim 400.000 euro. Dit bedrag maakt 5,9% van de totale regeldruk van de Gecombineerde Data Inwinning (GDI) uit.

1. Toename regeldruk agrarische sector onderdeel GLB (verschil 2015/2014)

Tabel 3.5 Toename regeldruk agrarische sector onderdeel GLB (verschil 2015/2014) en aandeel toe te schrijven aan Vergroening

Berekende regeldruk	Totale regeldruk (euro)	Aandeel GLB (%) a)	Regeldruk GLB (euro)	Aandeel Vergroening in extra GLB (%)	Toename regeldruk i.v.m. Vergroening (euro)
Ex ante/post 2014 ⁴²	3.838.819	40	1.535.527		
Ex post 2015 (incl. percelen)	7.234.861 b)	45	3.254.337		
Toename regeldruk tussen 2014 en 2015 (euro)			1.718.809	25	429.702

a) Deze percentages zijn berekend aan de hand van het aantal vragen over GLB versus het totaal aantal vragen in de GO;

b) De totale regeldruk is in 2015 bijna twee keer zo groot als in 2014 als gevolg van grote wijzigingen in de regelgeving, niet alleen in het GLB, maar ook in verband met de opname van de PAS (programmatische aanpak stikstof)-regeling in de GO, invoering van de verplichting tot KvK-registratie, invoering van e-Herkenning en een nieuw systeem voor het opgeven van percelen.

Bron: RVO, bewerking Wageningen Economic Research.

2. Percentage van de 'GLB-last' dat toe te schrijven is aan Vergroening

In totaal hebben 16.500 relaties de aanvraag in 2015 ingevuld, omdat ze aan gewasdiversificatie- en/of EA-verplichtingen moesten voldoen (uiteindelijk zijn hiervan 11.500 gehonoreerd). Afgaand op het aantal extra vragen met betrekking tot Vergroening en de omvang van de doelgroep schat RVO dat een kwart van de extra regeldruk in verband met GLB is toe te schrijven aan de Vergroening.

De toename van de regeldruk in verband met Vergroening bedraagt dus: 1.718.809 euro x 25% = 429.702 euro.

3. Percentage van de totale regeldruk dat toe te schrijven is aan de vergroening

429.702 euro (regeldruk vergroening, punt 2) / 7.234.861 euro (totale regeldruk ex post 2015 incl. percelen, punt 1) X 100% = 5,9% van de totale regeldruk van GDI is toe te schrijven aan Vergroening.

De extra administratieve lasten door de Vergroening zijn voor de Nederlandse agrariërs voor 2015 geschat op ruim 400.000 euro. Die kosten maakten daarmee 6% van de totale regeldruk van de Gecombineerde Data Inwinning (GDI) vanuit RVO uit.

⁴² De tijdsbesteding in deze berekeningen is gebaseerd op de gegevens die door de indieners van de Gecombineerde Opgave zijn ingevuld bij het onderdeel 'regeldruk'.

---

4 Conclusies

Inkomenseffecten

Ontwikkeling in betaling toeslagrechten (2014) en betalingsrechten (2015)

- Het totaal uitbetaalde bedrag aan rechtstreekse betalingen bedroeg in 2015 circa 713 miljoen euro bij een beschikbaar budget van circa 750 mln. euro. Dit is een daling van bijna 43 miljoen euro (6%) ten opzichte van het uitgekeerde bedrag in 2014 aan toeslagrechten (756 miljoen euro). In 2014 bedroeg het budget nog circa 790 miljoen euro.
- Voor alle land- en tuinbouwbedrijven samen bedroeg het gemiddelde bedrag aan betalingsrechten in 2015 bijna 11.000 euro. Dat is een lichte toename (+110 euro per bedrijf) in vergelijking met 2014 als gevolg van schaalvergroting en stoppende bedrijven.
- De grootste veranderingen op bedrijfsniveau in het ontvangen bedrag aan toeslagen/betalingsrechten tussen 2014 en 2015 zijn op getreden in de vleeskalverhouderij, op de zetmeelaardappelbedrijven en in de intensieve melkveehouderij. Vleeskalverbedrijven (met meer dan 10 ha grond; 560 bedrijven) gingen er per bedrijf gemiddeld 11.000 euro op achteruit, gevolgd door telers van zetmeelaardappelen (800 bedrijven) met gemiddeld 7.000 euro. De gemiddelde teruggang per bedrijf bij intensieve melkveehouderij (met meer dan 1,85 koe/ha; 7.570 bedrijven) was met ongeveer 2.000 euro kleiner dan in de vleeskalverhouderij en bij de zetmeelaardappelbedrijven. Deze berekende verandering (ex-post analyse) komt in grote lijnen overeen met het geschetste beeld uit een eerdere ex-ante analyse (Terluin et al., 2014) waarin berekeningen zijn gepresenteerd voor 2019 ten opzichte van 2014.
- De tuinbouw en akkerbouw ontvingen in 2015 per saldo meer betalingsrechten. Dit komt doordat in 2015 ook bedrijven zonder historische referentie aanspraak konden maken op betalingsrechten (vooral in de tuinbouw) en omdat de betalingsrechten gemiddeld een lagere waarde hadden dan in het eindjaar van de verevening; in 2019 komen alle bedrijven in Nederland uit op hetzelfde bedrag per ha, de flat rate.

Relatie betalingsrechten 2015 tot gemiddeld inkomen en opbrengsten

- Voor de totale land- en tuinbouw maakt het ontvangen bedrag aan betalingsrechten in 2015 28% uit van het gemiddelde inkomen uit bedrijf 2011-2015.
- In de extensieve vleeskalverhouderij (met meer dan 10 ha grond) was het aandeel betalingsrechten in het gemiddelde inkomen uit bedrijf in 2015 het hoogst (57%). De zetmeelaardappelteelt en de gemengde bedrijven volgden op de voet met respectievelijk 51% en 50%.
- Als de betalingsrechten wordt uitgedrukt in een percentage van de bruto opbrengsten dan maakten deze in 2015 ongeveer 13 à 15% uit op het type zetmeelaardappel-, kleine akkerbouw- en vleeskalverbedrijven. Op de intensieve-veehouderij- en tuinbouwbedrijven is het aandeel in de opbrengsten verwaarloosbaar. Dit komt vooral door het gemiddeld beperkte bedrag aan ontvangen betalingsrechten doordat ze over het algemeen lage historische toeslagrechten hebben (dikwijls zelfs onder de drempel van 500 euro).

Verdeling van inkomenseffect binnen bedrijfstypen

- Binnen bedrijfstypen bestonden grote verschillen in de historisch opgebouwde betalingsrechten. Daardoor pakt de verevening ook binnen typen verschillend uit. In de vleeskalverhouderij (met meer dan 10 ha grond) ging 45% van de bedrijven er tussen 2014 en 2015 qua ontvangen betalingsrechten meer dan 10.000 euro op achteruit; bij de zetmeelaardappelteelt en vleeskalverhouderij (met minder dan 10 ha) ligt dit percentage op circa 30%.
- In totaal ging 1 op de 3 bedrijven er tussen 2014 en 2015 qua ontvangen bedrag aan GLB betalingen op vooruit, 44% ging er in dezelfde periode op achteruit. Bijna een kwart van de bedrijven (23%) ontving in beide jaren geen directe betaling. Deze bedrijven bevinden zich voor een belangrijk deel in de tuinbouw, intensieve veehouderij en kleine, overige graasdierbedrijven en kleine akkerbouwbedrijven. In deze groep kunnen ook bedrijven zitten die geen rechten aanvragen, terwijl ze daar mogelijk wel aanspraak op zouden kunnen maken.

Vergroening

- De totale berekende kosten van vergroening voor 2015 komen uit op 4,0 miljoen euro. Met name de EA-invulling met akkerranden heeft kosten met zich mee gebracht. Die kosten bestaan uit opbrengstverliezen doordat het nettoareaal is afgenomen, waardoor een saldooverlies is opgetreden. De totale kosten bedroegen in 2015 naar schatting bijna 3.000 euro per deelnemend bedrijf of 2,65 miljoen euro voor de gehele sector. De gemiddelde betaalde kosten en afschrijvingen voor een akkerbouwbedrijf lagen in 2015 op ongeveer 270.000 euro (www.agrimatie.nl). Een kostentoeename van bijna 3.000 euro zou hiervan op de betreffende bedrijven ruim 1% uitmaken. Het ploegverbod en gewasdiversificatie kostten respectievelijk 4,6 en 8,7 ton per jaar.
- Als de kosten voor vergroening worden gerelateerd aan de ontvangen vergroeningspremie, ontstaat het volgende beeld. Melkveebedrijven ontvingen in 2015 gemiddeld ongeveer 6.500 euro vergroeningspremie. Dat bedrag is ruim hoger dan de berekende kosten van het ploegverbod (260 euro per bedrijf). De grotere akkerbouwbedrijven ontvingen gemiddeld ruim 5.300 euro aan vergroeningspremie. Dat bedrag is ruim hoger dan de gemiddelde kosten van gewasdiversificatie (een kleine 1.000 euro per bedrijf) of van invulling van de EA-verplichting met akkerranden (een kleine 3.000 euro per bedrijf).

Tabel 4.1 Jaarlijkse kosten van vergroeningsmaatregelen, gebaseerd op de situatie in 2015 a)

Variabele	Vergroeningsmaatregel		
	Ploegverbod	Gewasdiversificatie	EA-verplichting ingevuld middels akkerranden b)
Aantal bedrijven	1.625	879	904
Areaal met verplichting (ha)	35.945	15.230 c)	1.038
Kosten per ha met verplichting (euro)	117,50 d)	57	2.558
Totale kosten (miljoen euro)	0,42	0,87	2,65
Totale kosten per bedrijf (euro) d)	260	995	2.937
Totale kosten per ha (euro/ha) e)	4	57	45

- a) Er kan overlap bestaan tussen de bedrijven die twee of meer van de genoemde maatregelen moeten nemen;
- b) Voor de invulling van de EA-verplichting met vang- of stikstofbindende gewassen zijn de kosten op nul gezet;
- c) Dit is een schatting voor 879 bedrijven op basis van de berekeningen voor 346 bedrijven;
- d) In dit geval voor het areaal waarop structuurverbetering van grasland meerwaarde zou hebben vermenigvuldigd met een factor 10 om het langjarig effect hierin mee te nemen. Het gaat dan om een totaal areaal van 3.914 ha ofwel 10% van het kwetsbare grasland in Natura 2000-gebieden;
- e) Deze berekening is gedaan voor de 3.445 agrarische bedrijven waarvan bekend is dat ze in 2015 (in totaal 39.137 ha) kwetsbaar blijvend grasland in Natura 2000-gebieden beheerden. Het overige areaal kwetsbaar grasland in die gebieden (12.649 ha) is buiten beschouwing gelaten, omdat daarvan niet bekend is of dit areaal geheel of gedeeltelijk door (welk aantal?) landbouwbedrijven werd beheerd;
- f) Verdeeld over het totale areaal op de betreffende bedrijven.

- De administratieve lasten van de vergroening bij de landbouwers bedroegen in 2015 naar schatting 1 uur per relatie ofwel 429.702 euro voor de sector als geheel. Van de totale regeldruk van GDI is 5,9% toe te schrijven aan vergroening.

Literatuur en websites

- Doorn, van, A. en R. Schmidt, 2017. Feiten en cijfers vergroening GLB. Wageningen Environmental Research, Rapport 2795.
- Eurofins Agro, 2015. Graslandvernieuwing: zinvol of niet? Eurofins Agro, Wageningen.
<http://blgg.agroxpertus.nl/expertise/voederwaarde/artikelen/graslandvernieuwing-zinvol-niet>
- Grondig, 2011. *Graslandvernieuwing; Argumenten, cijfers en feiten*. Uitgave maart 2011.
- Korevaar, H., 2016. Mogelijkheden om blijvend grasland in Natura 2000 gebieden te vernieuwen. Wageningen UR, Agrosysteemkunde, PRI-rapport 637.
- Kuhlman, T., H. Prins, B. Smit en K. Wijnholds (PPO agv), 2014. *Klimaatbestendige landbouw Veenkoloniën; Maatschappelijke kosten-batenanalyse*. Wageningen, LEI Wageningen UR (University & Research centre), LEI Nota 14-040.
- KWIN, 2015. *Kwantitatieve Informatie Akkerbouw en Vollegroendsgroenteteelt*. Wageningen UR, PPO Publicatienr. 643.
- Ministerie van Economische Zaken, 2016. *Beantwoording vragen over het bericht dat bij RVO geld zoek is geraakt*. Kenmerk DGAN-ELVV / 16129737, 22 september 2016.
- Praktijknetwerk Graslandverjonging, 2015. Graslandverjonging op droge zandgrond. Praktijknetwerk Graslandverjonging 013-2014. <http://www.graslanddoorzaaien.nl>
- Russchen, H.J., 2005. *Graslandvernieuwing; Herinzaai en wisselbouw in de praktijk*. Wageningen, PRI, Rapport 90.
- Schippers, W., I. Bax en M. Gardenier, 2012. Veldgids Ontwikkelen van kruidenrijk grasland. Uitgegeven in eigen beheer.
- Smit, A.B., H. Prins en M.N.A. Ruijs, 2014. *Inrichting operationeel Bedrijfsadviesstelsel (BAS); Aangepaste opzet naar aanleiding van herziening Gemeenschappelijk Landbouwbeleid*. Den Haag, LEI Wageningen UR.
- Terluin, I., J. Jager en R.A. Jongeneel, 2014. *Convergentie toeslagen Eerste Pijler GLB in Nederland 2014-2019*. Den Haag, LEI report 2014-001.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2013. *Kamerstuk 21501-32, nr. 879*.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2014. *Motie van het Tweede Kamer Lid Lidders C.S. (28625 – nr 199, juli 2014)*.

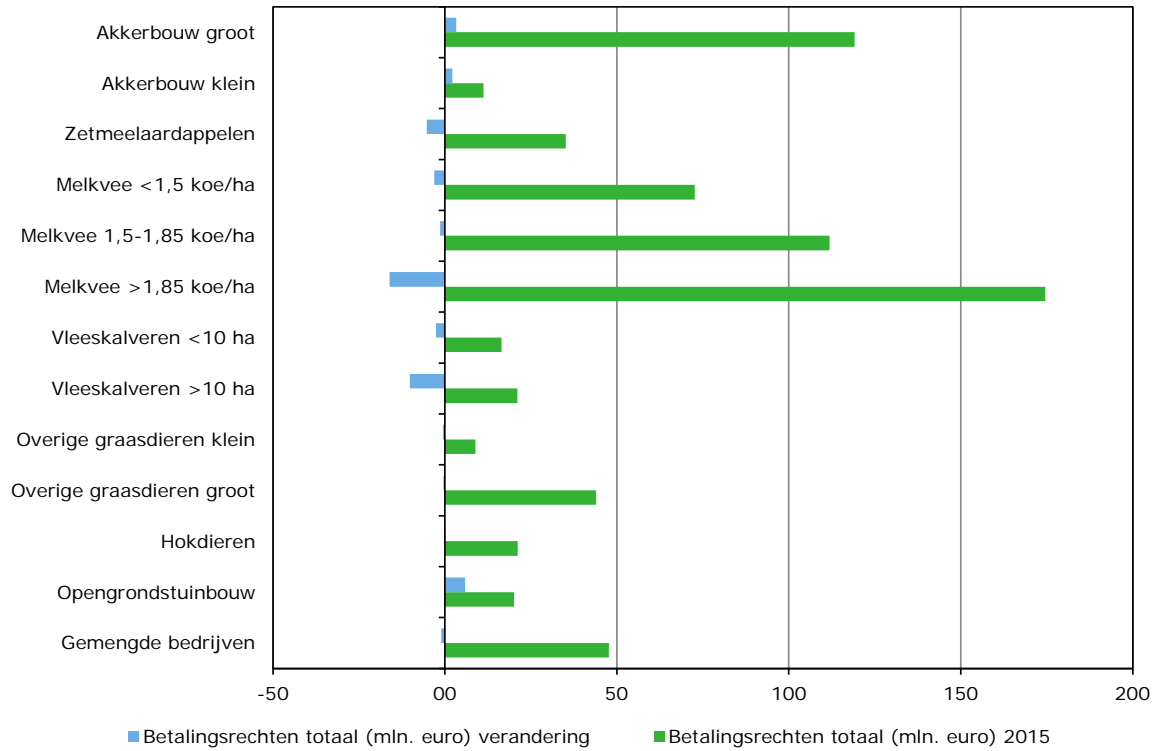

Bijlage 1 Toelichting onderscheiden bedrijfstypen

Er worden in dit rapport acht bedrijfstypen onderscheiden. Dit onderscheid is gemaakt op basis van de Standaard Output (SO) (genormaliseerde opbrengsten):

- Akkerbouw (exclusief zetmeelaardappelen): minimaal 2/3 van de SO bestaat uit akkerbouwgewassen en maximaal 1/3 uit zetmeelaardappelen;
- Zetmeelaardappelen: minimaal 2/3 van de SO bestaat uit akkerbouwgewassen en minimaal 1/3 uit zetmeelaardappelen;
- Melkveehouderij: minimaal 2/3 van de SO bestaat uit melk- en bijbehorende jongvee;
- Vleeskalverensector: minimaal 2/3 van de SO bestaat uit vleeskalveren;
- Overige graasdieren: minimaal 2/3 van de SO bestaat uit graasdieren (paarden, pony's, geiten, schapen, vleesvee) melk- en bijbehorende jongvee zijn hiervan uitgesloten;
- Hokdieren: minimaal 2/3 van de SO bestaat uit varkens en/of pluimvee;
- Tuinbouw: minimaal 2/3 van de SO bestaat uit vormen van opengrond- of glastuinbouwgewassen inclusief blijvende teelten (met name fruit);
- Gemengde bedrijven: indien niet aan de voorwaarde wordt voldaan van 2/3 akkerbouw, graasdieren, tuinbouw of hokdieren dan valt het bedrijf in deze categorie.

Bijlage 2 Verdeling betalingsrechten naar bedrijfstype in 2015

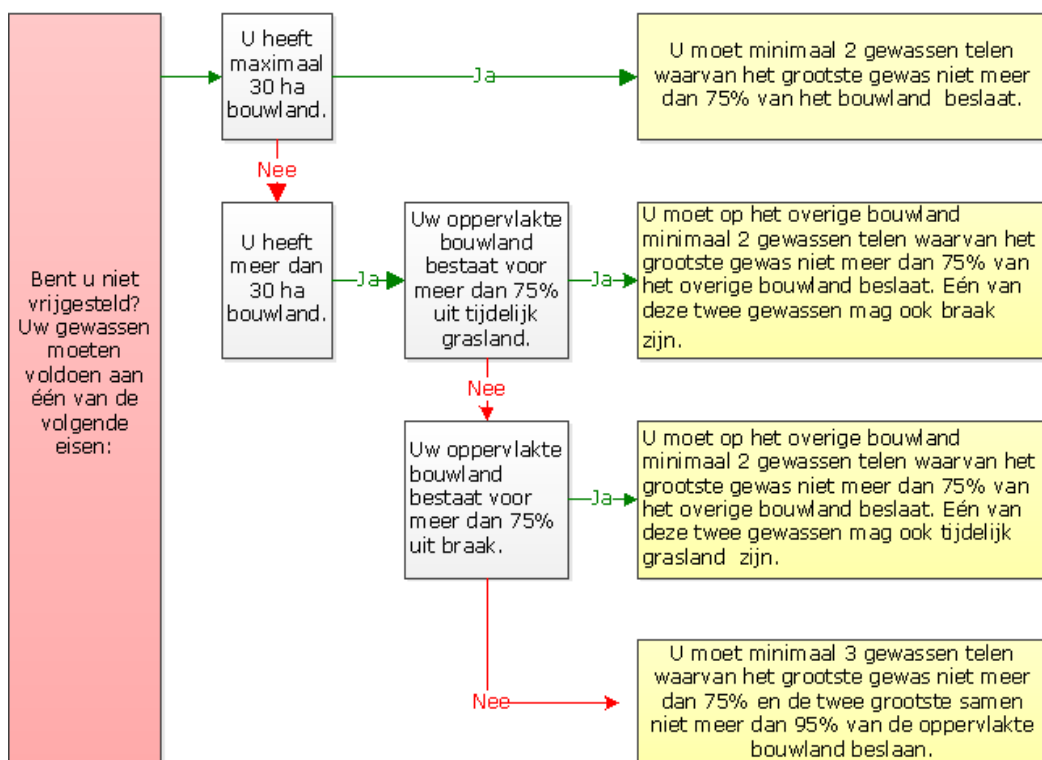
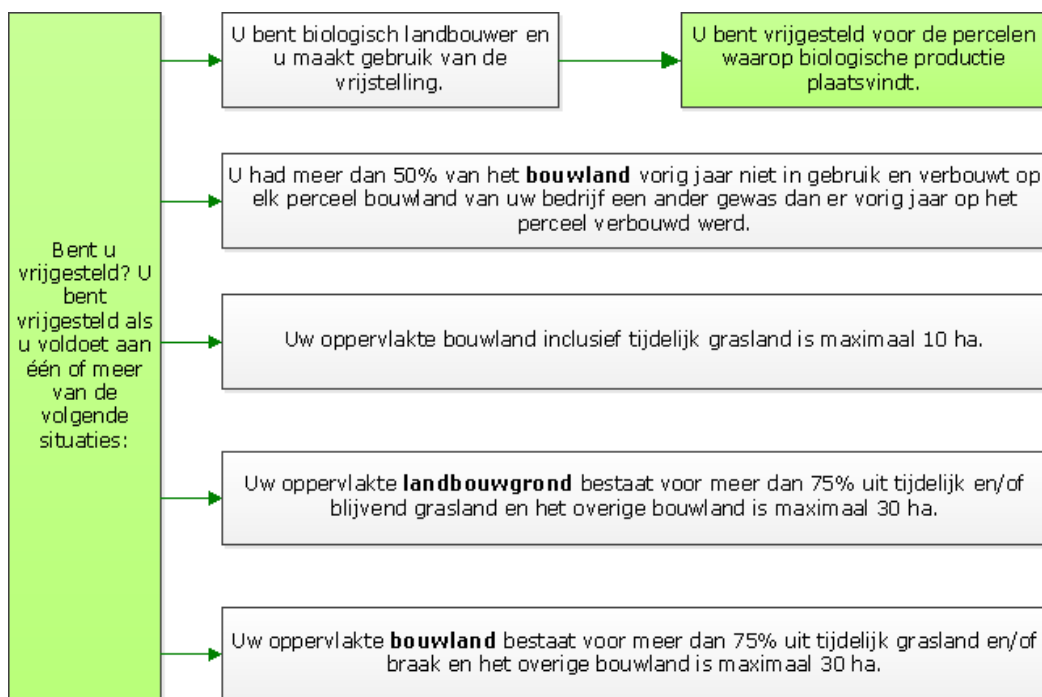

Figuur B2.1 Verdeling totale betalingsrechten in 2015 naar bedrijfstype en verandering ten opzichte van 2014 (mln. euro)

Bron: RVO, bewerking Wageningen Economic Research.

Bijlage 3 RVO-Stroomschema gewasdiversificatie

Toelichting bij tweede grijze blok bovenaan: Als meer dan 50% van het akkerbouwareaal van een akkerbouwer (lees ook bloembollenteler) niet was aangegeven in zijn steunaanvraag voor het voorgaande jaar (anders gezegd: nieuw voor hem is en hij had het jaar daarvoor dit areaal nog niet), dan is hij vrijgesteld van de eis voor gewasdiversificatie onder de voorwaarde dat hij andere gewassen teelt dan het jaar daarvoor op alle bouwland. In de praktijk gaat het om gespecialiseerde bedrijven die veel grond ruilen of pachten voor bijvoorbeeld aardappel- of bloembollenteelt.

Bijlage 4 Toegestane soorten vang- en stikstofbindende gewassen in EA

Bron: RVO (www.rvo.nl/sites/default/files/2016/08/Opties%20en%20voorwaarden%20Akkerbouw-strokenpakket%202016.pdf)

Toegestane soorten vanggewassen (Weefactor: 0,3):

1. Alexandrijnse klaver - *Trifolium alexandrinum*
  2. Beemdlangbloem - *Festuca pratensis*
  3. Bladkool - *Brassica napus*
  4. Bladraap - *Brassica rapa* L. var. *sylvestris*
  5. Bladrammenas - *Raphanus sativus*
  6. Deder - *Camelina sativa*
  7. Engels raaigras - *Lolium perenne*
  8. Erwtten - *Pisum sativum*
  9. Ethiopische mosterd - *Brassica carinata*
  10. Facelia - *Phacelia tanacetifolia*
  11. Festulolium - *Lolium* sp. x *Festuca* sp.
  12. Franse boekweit - *Fagopyrum tataricum*
  13. Gele mosterd - *Sinapsis alba*
  14. Incarnaat klaver - *Trifolium incarnatum*
  15. Italiaans/Westerwolds raaigras - *Lolium multiflorum*
  16. Japanse haver - *Avena strigosa*
  17. Lupine - *Lupinus angustifolius*
  18. Niger - *Guizotia abyssinica*
  19. Perzische klaver - *Trifolium resupinatum*
  20. Rietzwenkgras - *Festuca arundinacea*
  21. Rode klaver - *Trifolium pratense*
  22. Sarepta mosterd/Caliente - *Brassica juncea*
  23. Seradelle - *Ornithopus sativa*
  24. Soedangras/Sorghum - *Sorghum bicolor*
  25. Spurrie - *Spergula arvensis*
  26. Stoppelknollen - *Brassica rapa* var. *rapa*
  27. Timothee - *Phleum pratense*
  28. Veldbeemdgras - *Poa pratensis*
  29. Vlas - *Linum usitatissimum*
  30. Voederwikke - *Vicia sativa*
  31. Winterwikke, bonte wikke of zachte wikke - *Vicia villosa*.
  32. Witte klaver - *Trifolium repens*
  33. Zwaardherik - *Eruca sativa*
- Vanggewassen na mais op uitspoelingsgevoelige grond tellen niet mee.

Toegestane soorten stikstofbindende gewassen (weefactor: 0,7):

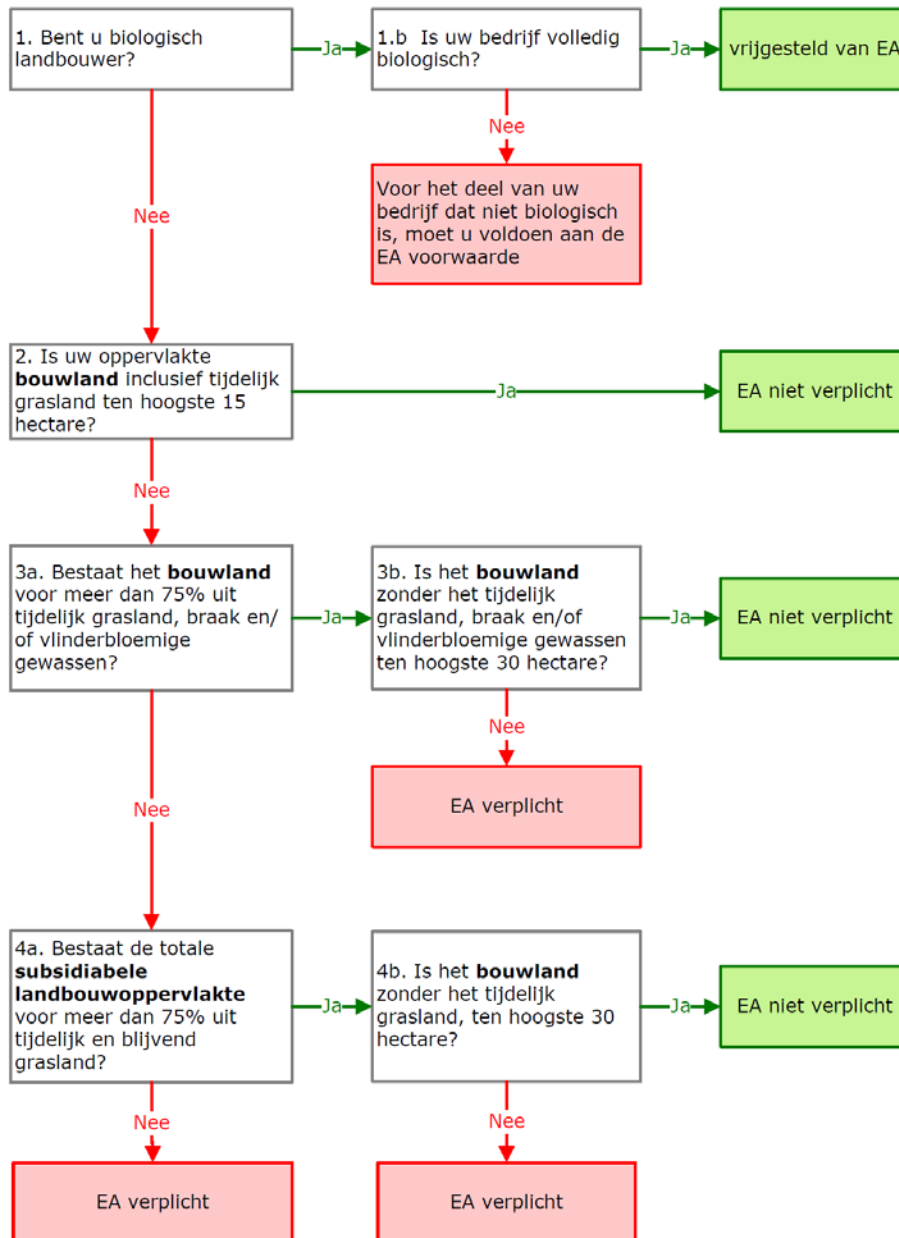
1. Luzerne - *Medicago sativa*
2. Lupine - *Lupinus species*
3. Esparcette - *Onobrychis viciifolia*
4. Rolklaver - *Lotus corniculatus*
5. Rode klaver - *Trifolium pratense*
6. Veldboon - *Vicia faba*
7. Voederwikke - *Vicia sativa* subspecies *sativa*

Bijlage 5 RVO-Stroomschema ecologisch aandachtsgebied (EA)

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

STROOMSCHEMA ECOLOGISCH AANDACHTSGEBIED (EA)

Landbouwoppervlakte= bouwland (inclusief braak) + blijvend grasland + blijvende teelten
 Bouwland = landbouwoppervlakte - blijvend grasland - blijvende teelten

Bijlage 6 Veranderingen in gewasarealen op selectie van bedrijven

Gewas/gewasgroep	Areaal (ha) in:			Saldo bij EM		Uitgangspunten:	
	2014	2015	Verschil	Per ha (euro/ha)	Totalen (euro)		
					2014	2015	
Consumptieaardappelen	295	194	-101	5.340	1.575.300	1.035.960	Kleigrond Zuid-West-Nederland
Pootaardappelen	213	241	28	6.329	1.348.077	1.525.289	Kleigrond Zuid-West-Nederland
Mais, Corn cob mix	281	239	-42	341	95.821	81.499	
Gerst	198	288	90	1.187	235.026	341.856	Zomergerst, kleigrond
Haver	12	17	5	812	9.744	13.804	
Korrelmais	301	335	34	1.135	341.635	380.225	Zandgrond
Tarwe	1.329	1.270	-60	1.407	1.869.903	1.786.890	Wintertarwe kleigrond Zuid-West-Nederland
Triticale en overige granen	8	30	22	653	5.224	19.590	
Groene erwten	16	20	3	1.593	25.488	31.860	Saldo van bruine bonen
Knolselderij	0	13	13	4.702	0	61.126	
Spinazie	78	59	-18	2.973	231.894	175.407	Zomerspinazie
Suikermais	36	38	2	1.135	40.860	43.130	Saldo van korrelmais
Plantuien incl. sjalotten	10	9	0	4.469	44.690	40.221	Plantui, tweedejaars
Zaaiuien	100	107	7	3.589	358.900	384.023	Kleigrond Zuid-West-Nederland
Was- en winterpeen	27	19	-8	8.385	226.395	159.315	
Witlofwortel	20	23	3	1.124	22.480	25.852	
Blauwmaanzaad	2	0	-2	539	1.078	0	Saldo van winterkoolzaad
Hennep	36	32	-4	548	19.728	17.536	
Winterkoolzaad	23	3	-20	539	12.397	1.617	
Vlas	48	14	-34	1.114	53.472	15.596	
Zonnebloemen	27	31	4	1.135	30.645	35.185	Saldo van korrelmais
Graszoden	0	4	4	1.593	0	6.372	Saldo bruine bonen
Overige akkerbouwgewassen	0	17	17	1.593	0	27.081	Saldo bruine bonen
Bruine (en witte) bonen	7	3	-4	1.593	11.151	4.779	Kleigrond
Suikerbieten	380	370	-11	3.216	1.222.080	1.189.920	Kleigrond Zuid-West-Nederland
Grasland en voedergewassen	1.150	1.257	107	1.986	2.283.900	2.496.402	Saldo snijmaïs

Gewas/gewasgroep	Areaal (ha) in:			Saldo bij EM			Uitgangspunten:
	2014	2015	Verschil	Per ha (euro/ha)	Totalen (euro)		
					2014	2015	
Grasland	38	19	-19	1.986	75.468	37.734	Saldo snijmais
Voeder snijmais	1.112	1.238	125	1.986	2.208.432	2.458.668	Kleigrond
Tuinbouw, bloembollen	812	852	40		p.m.	p.m.	Dahlia, gladiolen, hyacinten, krokussen, lelies, narcissen, tulpen, Zantedeschia en overige
Tuinbouw, boomkwekerij en aanverwant	94	71	-23		p.m.	p.m.	bos- en haag, Buxus, sierconiferen, laanpark, sierheesters en aanverwant
Tuinbouw opengrond	646	682	36		p.m.	p.m.	Vaste planten, kleinfruit, pit- en steenvruchten, aardbeien, asperges en aanverwant
Braak	14	33	19	-174	-2.436	-5.742	Japane haver, tagetes, niet-vlinderbloemigen; saldo groenbemester
Graszaad	27	35	8	913	24.651	31.955	Roodzwenkgras (overjarig)
Kruiden	19	27	8	913	17.347	24.651	Saldo graszaden
Rand, grenzend aan ander gewas dan gras	0	5	5	-174	0	-870	Saldo groenbemester
Rand, grenzend aan tijd. gras	0	5	5	-174	0	-870	Saldo groenbemester
Totaal areaal op 346 bedrijven:	7.361	7.600	239	6,79			
W.v. Tuinbouw	1.552	1.605	54				
Akkerbouw	5.809	5.995	186		12.389.350	12.446.061	
Gem. saldo akkerbouwgewassen (euro/ha)	2.134	2.076			2.134	2.076	Saldoverschil per ha: -57
Saldoverschil op 5995 ha (euro)						-344.391	
Saldoverschil per bedrijf (euro)						-995	
Totaal saldoverschil op 879 bedrijven (euro)						-874.912	

Bron: Saldi bij EM (Eigen mechanisatie): KWIN agv, 2015.

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
www.wur.nl/economic-research

Wageningen Economic Research
RAPPORT
2017-080

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 5.000 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
E communications.ssg@wur.nl
T +31 (0)70 335 83 30
www.wur.nl/economic-research

Rapport 2017-080
ISBN 978-94-6343-665-6

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 5.000 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

